

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Острозька академія»
Навчально-науковий інститут міжнародних відносин та національної безпеки
Кафедра національної безпеки та політології

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеня магістра
на тему : **«Динаміка ідентичності російськомовних громадян України до та після Революції Гідності»**

Виконав студент II курсу, групи МПл-21
спеціальності 052 Політологія
освітньо-професійної програми «Політологія»
Синчук Євген Миколайович

Керівник – доктор політичних наук, проф.
кафедри національної безпеки та політології
Мацієвський Юрій Володимирович

Рецензентка – кандидатка соціологічних
наук, викладачка кафедри соціології КПІ ім.
Ігоря Сікорського
Дукач Юлія Олександрівна

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДҐРУНТЯ ВИВЧЕННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ.....	8
1.1. Академічна дискусія щодо змін національної ідентичності російськомовних громадян України до та після Революції Гідності	8
1.2. Публічна дискусія навколо змін національної ідентичності російськомовних громадян	22
1.3. Основні змінні та показники вимірювання ідентичності.....	26
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ЗМІН ІДЕНТИЧНОСТІ РОСІЙСЬКОМОВНИХ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ	30
2.1. Емпіричний аналіз думки російськомовних громадян у ставленні до незалежності України та власної національної приналежності	30
2.2. Емпіричний аналіз ставлення російськомовних громадян до статусу російської мови в Україні	52
2.3. Політичні орієнтири російськомовних громадян до та після Революції Гідності	57
ВИСНОВКИ	64
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	66
ДОДАТКИ	71

ВСТУП

Постановка проблеми

У дослідженні нас цікавить, як змінилася ідентичність російськомовних громадян України після Революції Гідності. У зв'язку з подіями 2014 року, чимало українських та іноземних дослідників почали вивчати як ці процеси вплинули на ідентифікацію громадян України, зокрема російськомовних і порівнювати нові показники з показниками дореволюційних часів. У різних регіонах розуміння української ідентичності різнилося і подекуди було діаметрально протилежним.

Також в українському суспільстві були спроби спровокувати етнічний конфлікт між україномовними та російськомовними українцями. В контексті останніх подій, це означає, що важливим фактором окупації ОРДЛО і АР Крим стало цілеспрямоване створення колишніми лідерами партії Регіонів, які підтримувалися владою РФ, конфлікту між регіонами, щоб на фоні протистояння змобілізувати своїх виборців, тобто переважно російськомовних громадян, чи етнічних росіян в Україні. Як відзначає Юрій Мацієвський: «коли існують видимі переваги, пов'язані з етнічною ідентичністю, остання створюється, чи підтримується як основа для колективних дій»¹. Таке інструментальне використання ідентичності ми спостерігали у війнах в колишній Югославії, конфлікті у Північній Ірландії в другій половині XX століття, геноциді в Руанді 1994 року. У зв'язку з відсутністю систематичних дій держави з побудови української ідентичності російськомовні українці часто ідентифікували себе локально, надаючи перевагу місту чи регіону, а не державі. У кращому випадку такі

¹ Мацієвський Ю. Етнічність та конфлікт. *Идентичность и толерантность в многоэтническом гражданском обществе*. 2004. URL: <https://eprints.oa.edu.ua/108/> (Дата звернення: 08.10.2021)

громадяни розглядали патріотизм через призму сплати податків і фінансового добробуту ніж через політичну, чи соціально-культурну приналежність. Однак РФ не вдалося спровокувати ні етнічний конфлікт між етнічними росіянами (російськомовними) та українцями (частково теж російськомовними) на Донбасі², ані громадянську війну³ у тому вигляді, де ядром сил сепаратистів мали стати місцеві мешканці, а не найманці, чи кадрові російські військові. Попри це, влада РФ активно поширює наратив внутрішнього конфлікту в Україні як у самій Росії, так і за кордоном.

З огляду на ці події вивчення динаміки ідентичності російськомовних громадян України може бути більш важливим, ніж здається на перший погляд. Адже від того як українська ідентичність буде змінюватися у найближчі роки залежить не лише цивілізаційний розвиток, але й безпека України та сусідніх європейських держав. Отож ідентичність російськомовних українців може вплинути на порядок денний в Україні і на її подальший розвиток. А цивілізаційний шлях, яким рухатиметься держава, цілком ймовірно вплине і на ситуацію у Центрально-Східній Європі. Тому нові дані про стан ідентичності російськомовних громадян мають як академічне так і політичне значення.

Стан наукової розробки проблеми

Український політолог Володимир Кулик, спираючись на дослідження від КМІС, вважає, що після Майдану на початку війни у деяких (особливо південно-східних) регіонах відбувся двоступеневий перехід спочатку до гібридної ідентифікації (переважно україно-російської),

² Мацієвський Ю. Етнічний конфлікт – вивчений феномен? *Політичний менеджмент*. 2006. с. 108-123.

³ Мацієвський Ю. В. Внутрішній конфлікт чи прихована агресія: академічна дискусія і експертні оцінки війни на Донбасі. *Політичне життя*. 2019. №2. с. 55-68.

а згодом до української ідентичності⁴. Також науковець наголошує на значних змінах у розумінні самоідентифікації українців та їхньому ставленні до держави⁵. Тим часом Гвендолін Сассе та Аліса Лакнер з Центру східноєвропейських та міжнародних досліджень (ZOiS), зазначають, що «чіткого впливу війни на ідентифікацію теперішнього та колишнього населення Донбасу (що переїхали в інші регіони України чи до Росії) не було»⁶.

Історик Ярослав Грицак вважає, що на Донбасі можна розгледіти прояви «донбаської ідентичності». Науковець в першу чергу ґрунтується на попередніх дослідженнях, які показували, що жителі Донбасу ідентифікують себе радше локально ніж державно⁷. З дискусії про те, сформувалася, чи не сформувалася нова ідентичність на території України після 2014 року і якщо так, то якою вона є, ми можемо відзначити, що різні науковці мають різну емпіричну базу та по різному її інтерпретують. У цій роботі ми будемо критично оцінювати дані, на які вони спираються різні дослідники.

Якщо взяти до уваги безпосередньо дослідження ідентичності, то деякі науковці визначають окремі ідентифікаційні маркери для аналізу цього питання. На думку американського економіста Грегора Поп-Елечеса та політолога Грема Робертсона це можуть бути визначення своєї батьківщини, етнічна ідентичність, мовна практика. Також можливе

⁴ Kulyk V. Shedding Russianness, recasting Ukrainianness: the post-Euromaidan dynamics of ethnonational identifications in Ukraine», *Post-Soviet Affairs*, 2018. p.17.

⁵ Kulyk V. Identity in Transformation: Russian-speakers in Post-Soviet Ukraine, *Europe-Asia Studies*, 2017. p.13.

⁶ Sasse G. & Lackner A. War and identity: the case of the Donbas in Ukraine, *Post-Soviet Affairs*, 2018. p.15.

⁷ Грицак Я., Тимошенко Д. Зараз наступає кінець донбаської ідентичності. *Радіо Свобода*. 2016. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/27691372.html> (Дата звернення: 14.10.2020)

виокремлення і політичних питань для змістовнішого аналізу⁸. Так, Оксана Шевель, з університету Рудгерса, вужче підходить до вивчення ідентичності, беручи до уваги показник використання мови. До питань пов'язаних з мовною практикою, на її думку, можна використовувати також: «вибір мови людиною, якби всі співрозмовники були байдужими», «вибір мови, що зумовлений впливом соціального середовища», «вибір мови опитування на початку інтерв'ю»⁹. Як бачимо для вивчення ідентичності дослідники послуговуються різними змінними. У цьому дослідженні ми також беремо до уваги мовну практику. Аналіз полягатиме у визначенні того наскільки російська мова на думку російськомовних громадян має бути залучена в українське законодавство та публічну сферу.

Мета дослідження – виявити які зміни відбулися у самоідентифікації російськомовних громадян, та як вони вплинули на зміну політичної ідентичності громадян України.

Предмет дослідження - ставлення російськомовних громадян України до російської мови в державі, ставлення до незалежності, національна ідентифікація.

Дані та методи дослідження.

У дослідженні використовується метод описової статистики. Це дасть можливість структурувати, проінтерпретувати та візуалізувати кількісні дані, які зібрані дослідницькими центрами.

Теоретична основа дослідження.

Базою для наукової роботи є дослідження ідентичності російськомовного населення українського науковця Володимира Кулика.

⁸ Pop-Eleches G. & Robertson G. B. Identity and political preferences in Ukraine – before and after the Euromaidan, *Post-Soviet Affairs*, 2018, p.4.

⁹ Shevel O. Towards new horizons in the study of identities in Ukraine, *Post-Soviet Affairs*, 2018. p.1.

Дослідник багато працював над темою ідентичності українських громадян, як до, так і після Революції Гідності. Кулик стверджує, що після Євромайдану багато російськомовних українців набули української ідентичності не втративши звичну мову спілкування¹⁰. Цей висновок вчений робить спираючись на результати КМІС у 2012, 2014 роках. Також, Кулик переконаний, що в Україні ідентичність не є показником етнолінгвістичного визначення (традиційного підходу), а є ознакою спільноти співвітчизників, котрі відчують свою приналежність до землі, нації та вірності державі¹¹.

Структура роботи.

Робота складається зі вступу, теоретичного та емпіричного розділів, висновків, списку використаної літератури та шести додатків.

¹⁰ Kulyk V. Identity in Transformation: Russian-speakers in Post-Soviet Ukraine, *Europe-Asia Studies*, 2017. p. 17.

¹¹ Kulyk V. Shedding Russianness, recasting Ukrainianness: the post-Euromaidan dynamics of ethnonational identifications in Ukraine, *Post-Soviet Affairs*, 2018. p.5.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДГРУНТЯ ВИВЧЕННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ

1.1. Академічна дискусія щодо змін національної ідентичності російськомовних громадян України до та після Революції Гідності

Дослідження теми національної ідентичності російськомовних громадян України варто розпочати із зазначення певних дефініцій, термінів, якими можемо оперувати у дослідженні. «Рідна мова – мова, якою володіє певна особа з раннього дитинства (звичайно, мова тієї національності, до якої належить ця особа)¹²». В сучасному науковому середовищі поняття «рідна мова» не використовується, як основний індикатор визначення мовної практики. Додатково на допомогу приходять уточнюючі індикатори, котрі дають можливість зрозуміти краще, чи користується респондент тою мовою, яку він вважає рідною в повсякденному житті. Одними з таких індикаторів є визначення домашньої мови¹³ або мови зручності, чи бажаної мови спілкування¹⁴. «Батьківщина – первісно термін вживався у сімейно-майновій сфері (споріднені поняття: отчина (вотчина) – вітчизна, материзна, дідизна і тд.) та для позначення місця народження¹⁵». Усвідомлення своєї Батьківщини – це вагомий крок для подальшого аналізу ідентичності респондентів. «Нація – спільнота людей, об'єднана певною назвою,

¹² Попадинець О. В. Рідна мова: роздуми над поняттям *Наукові записки НаУКМА. Філологічні науки. Мовознавство*. 2012. №137.с. 45.

¹³ Pop-Eleches G. & Robertson G. B. Identity and political preferences in Ukraine – before and after the Euromaidan, *Post-Soviet Affairs*, 2018, p.8.

¹⁴ Kulyk V. Identity in Transformation: Russian-speakers in PostSoviet Ukraine, *Europe-Asia Studies*, 2017. p.4.

¹⁵ Вирський Д. Батьківщина. Енциклопедія історії України. Редкол.: В. А. Смолій та ін. *НАН України. Інститут історії України*. URL: <http://www.history.org.ua/?termin=Batkivschyna> (Дата звернення: 06.08.2021)

символами, географічним та етносоціальним походженням, історичною пам'яттю, комплексом духовно-культурних і політичних цінностей¹⁶».

В сучасній науці часто використовують поняття «політичної та етнічної нації». Різницю в них вбачають в тому, що політична нація змогла себе реалізувати як держава в наближених до своїх етнічних меж, а етнічна нація лише на шляху до свого суверенітету. Зазначимо, що в дослідженні враховано розуміння політичної нації. Державна мова — закріплена законодавством мова, вживання якої обов'язкове в органах державного управління та діловодства, установах та організаціях, на підприємствах, у державних закладах освіти, науки, культури, у галузі зв'язку та інформатики тощо¹⁷. Офіційна мова — на відміну від державної, не вказує на державотворчу роль певного етносу, вона виконує інтеграційну функцію щодо об'єднання інших народів в єдину суверенну державу¹⁸. Цікаво, що державну та офіційну мову українське законодавство практично не розмежовує, маючи, загалом, одне трактування. Поняття «державна мова» поширене в державах Східної Європи, натомість «офіційна мова» більше застосовується в Західній Європі. Історична пам'ять — сукупність донаукових, наукових, квазінаукових і ненаукових знань та масових уявлень соціуму про спільне минуле. Ключовою функцією історичної пам'яті є

¹⁶ Галушко К. Нація. Енциклопедія історії України. Редкол.: В. А. Смолій та ін. *НАН України. Інститут історії України*. К., 2010. URL:

<http://www.history.org.ua/?termin=Natsiia> (Дата звернення: 06.08.2021)

¹⁷ Закон України про засади державної мовної політики.

Міністерство культури України. URL:

http://mincult.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=244986901&cat_id=244950582 (Дата звернення: 02.12.2021)

¹⁸ Янковська Г. Державна та/або офіційна мови:

ототожнення чи розмежування?. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. URL <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/4063/1/> (Дата звернення: 29.11.2021)

передача досвіду та знань про минуле, як основи самоідентифікації¹⁹. Цей фактор, позаяк, теж використовують в науковому середовищі. На думку Володимира Кулика «історичну пам'ять можна вважати одним із вимірів колективної ідентичності, адже вона дає відповідь на важливе для самоокреслення будь-якої спільноти, запитання про її витоки та подальшу долю, які, мовляв, багато чого пояснюють у нинішньому стані спільноти²⁰». Наступний термін можна вважати модифікацією попереднього, йдеться про «політику пам'яті», до уваги взято визначення, запропоноване істориком Аллою Киридон. «Політика пам'яті – це сукупність соціальних практик, спрямованих на репрезентацію (чи модифікацію) певних образів минулого (образів спільного минулого), актуалізованих сучасним політичним контекстом»²¹. «Національна ідентичність означає широкий комплекс індивідуалізованих і не індивідуалізованих міжособистісних зв'язків та історичних уявлень, який становить основу самоідентифікації окремих осіб та груп людей з певною нацією як самобутньою спільнотою, що має свою історичну територію, мову, історичну пам'ять, культуру, міфи, традиції, об'єкти поклоніння, національну ідею»²². Багато в чому ґрунтуватимемося навколо цього поняття для аналізу української ідентичності.

Під час написання роботи важливо ознайомитися з тими науковими матеріалами, які були написані до нас і опосередковано, але стосуються теми

¹⁹ Історична пам'ять. *Вікіпедія*. URL:

https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B0_%D0%BF%D0%B0%D0%BC%D1%8F%D1%82%D1%8C (Дата звернення: 06.08.2021)

²⁰ Кулик В. Націоналістичне проти радянського: історична пам'ять у незалежній Україні. *Historians*. 2012. URL: <http://www.historians.in.ua/index.php/en/istoriya-i-pamyat-vazhki-pitannya/379-volodymyr-kulyk-natsionalistychne-proty-radianskoho-istorychna-pamiat-u-nezalezhnii-ukraini> (Дата звернення: 14.10.2020)

²¹ Киридон А. Політика пам'яті в Україні (1991–2015 рр.). *Україна–Європа–Світ*. с. 244.

²² Нагорна Л. Ідентичність національна. Редкол.: В. А. Смолій та ін. *НАН України. Інститут історії України*. К., 2005. URL:

http://www.history.org.ua/?termin=Identychnist_nacionalna (Дата звернення: 29.11.2021)

дослідження. У науковому есе висвітлено роботи українських та іноземних авторів, які писали наукові статті про ідентичність українців, зокрема російськомовних, спираючись, переважно, на кількісні показники. Результати і дослідження інших авторів в науковій роботі враховано з 2014 року і по сьогоднішній час.

Проте, якщо зазирнути дещо раніше подій 2014 і почати ще з часів СРСР, то можна зробити висновок, що політика радянської партноменклатури полягала в досить розмитому трактуванні поняття «національності»²³. Позаяк, радянська система намагалася якомога міцніше споріднити більшість націй, що проживали в середині держави. Це завдання активно виконувала професійна мобільність, як то, до прикладу, часті відрядження в інші республіки радянських громадян. Це один з компонентів, який мав на меті зрівняти ментально і, навіть в певній мірі, культурно радянських людей різних етнічних груп, а в результаті закріпити марку «советский человек» на базі російського культурного та історичного простору, переважно ігноруючи інші багаточисельні етноси в СРСР. Мовна політика радянської держави будувалася також на російській мові, яка вважалася інтернаціональною. Це було зроблено задля того, щоб, на думку пропагандистів радянської системи, народності всіх республік могли добре один одного розуміти та співпрацювати.

Після розпаду Радянського Союзу почав відчуватися вплив тієї інтернаціональної політики вже в рамках незалежної України. Відмінності між центрально-західним регіоном та південно-східним почали активно використовувати різні політичні сили, починаючи ще з 90-х років. Перші спроби розмежувати українців спостерігалися ще на перших президентських виборах незалежної України, де намагалися розділити Леоніда Кравчука та Вячеслава Чорновола як представників окремих регіонів. Досить активно почав грати на відмінностях Леонід Кучма, коли на виборах 1994 року обіцяв

²³ Kulyk V. Shedding Russianness, recasting Ukrainianness: the post-Euromaidan dynamics of ethnonational identifications in Ukraine, *Post-Soviet Affairs*, 2018. p. 5.

своєму електорату підвищення статусу російської мови. На виборах 1999 року Леонід Кучма в другому турі протистояв лідеру КПУ Петру Симоненку і, завдяки неприязні, тепер вже центрально-західних областей до свого візаві, вдруге став президентом. В часи помаранчевої революції 2004 року політтехнологи Віктора Януковича почали активно «ділити» Україну на сорти, де центральний регіон був другим сортом, а південно-східний був визначений як третій сорт. Віктор Янукович символізував для російськомовних регіонів «свого» президента, який захищатиме інтереси російськомовних громадян і, зрештою, захистить їх від попередньої політики «помаранчевих». Проте ще до революційних процесів 2014 року Україна була вже розділеною між, переважно, українськомовними центрально-західними областями та між, переважно, російськомовними південно-східними областями, які також в переважній більшості були русифікованим етнічно українським населенням, яке проживало спільно зі значними групами етнічних росіян²⁴. Тому початок Євромайдану та подальшу втечу Віктора Януковича багато хто з жителів цих російськомовних областей сприйняли як державний переворот та скинення, на їх погляд, легітимного президента. Але, як зазначав Володимир Кулик, хоч Донбас і не прийняв нової постмайданівської влади та підтримував автономістичні чи, навіть, сепаратистські ідеї, проте перетворення цієї підтримки у військові дії під сепаратистськими гаслами стало можливим лише завдяки втручання Російської Федерації²⁵.

Наразі, говорячи про події від 2014 року, можемо спробувати проаналізувати зміни в ідентичності громадян України внаслідок революції, анексії та війни. Насамперед, візьмемо до уваги найбільш показові результати

²⁴ Sasse G. & Lackner A. War and identity: the case of the Donbas in Ukraine, *Post-Soviet Affairs*, 2018. p. 1.

²⁵ Kulyk V. Identity in Transformation: Russian-speakers in PostSoviet Ukraine, *Europe-Asia Studies*, 2017.p.2.

статті Володимира Кулика²⁶. У Додатку 1 подано результати опитувань центру «Громадська думка» за грудень 2006 року. Моніторинг за лютий 2012 та вересень 2014 року, зроблений Київським міжнародним інститутом соціології – КМІС. В Додатку А на питання «Ким Ви вважаєте себе первинно?» динаміка відповідей російськомовних респондентів відображає, що з 2006 по 2014 рік на 11% всі російськомовні респонденти почали себе ідентифікувати як громадяни України. Але даний підйом зумовлений збільшенням ідентифікації російськомовних громадян саме на Заході та в Центрі країни. Натомість ідентифікація Сходу та Півдня, як громадян України окремо, зменшилася на 8%. Крім того, жителі даних двох регіонів почали більше співвідносити себе з локальною ідентифікацією, яка зростала й до революції 2014, але на момент революції сягала вже 34,8%, в порівнянні з 2006 роком ця цифра дорівнювала 22,2%. В Додатку Б відображені відповіді на питання, задане КМІС у 2014 році. «Які слова з наведеного переліку найкраще характеризують вас?». Тут з'являється можливість перевірити варіанти відповідей, як українськомовних так і російськомовних громадян. Звернемо увагу на один показник. «Радянськими людьми» з невеликою похибкою називають себе, переважно, українськомовні жителі Сходу та Півдня. Ймовірно, це ознаменовано політикою СРСР інтернаціоналізму, тому ці громадяни зберегли свою мову на русифікованих територіях, але не прийняли нової української політичної реальності.

У Додатку В ми бачимо питання: «Хто на Вашу думку належить до української нації?». В даній таблиці, безумовно, домінує перший варіант, який говорить про те, що для того, щоб бути складовою української нації, достатньо бути громадянином України. Натомість, зосередимо увагу на

²⁶ Kulyk V. Identity in Transformation: Russian-speakers in PostSoviet Ukraine, *Europe-Asia Studies*, 2017.p.23.

другому домінуючому варіанті, який відрізняється в етнічних росіян/російськомовних громадян України, та українців/українськомовних. На думку російської частини населення другим чинником, що регламентує відношення до української нації, є етнічна приналежність. А для українського населення етнічність не є головною складовою і перевага надається культурному, мовному співвідношенню себе з українцями.

Таблиця 1.1.

RUSSIAN-SPEAKERS IN POST-SOVIET UKRAINE

17

TABLE 4
RESPONSES TO THE SURVEY QUESTION: 'WHO DO YOU CONSIDER YOURSELF BY NATIONALITY?' (%)

	2012				2014			
	<i>Russian-speakers</i>				<i>Russian-speakers</i>			
	<i>All resp. (N = 1922)</i>	<i>All (N = 681)</i>	<i>West and Centre (N = 111)</i>	<i>East and South (N = 570)</i>	<i>All resp. (N = 2027)</i>	<i>All (N = 809)</i>	<i>West and Centre (N = 166)</i>	<i>East and South (N = 643)</i>
Ukrainian	79.1	52.9	60.4	51.4	79.7	56.4	81.3	50.1
Both	4.4	7.9	10.8	7.4	8.3	17.2	5.4	20.2
Russian	14.4	35.5	26.1	37.4	10.4	23.2	12.0	26.0
Other	2.1	3.7	1.7	3.8	1.7	3.0	1.2	3.7

Source: Kyiv International Institute of Sociology, February 2012 and September 2014.

Джерело: Volodymyr Kulyk. Identity in Transformation: Russian-speakers in PostSoviet Ukraine, Europe-Asia Studies. 2017

В таблиці 1.1 в російськомовних респондентів запитувалося «Ким ви вважаєте себе за національністю?». Результати опитування демонструють картину, яку описав В.Кулик: російськомовні громадяни активно почали ідентифікувати себе, якщо не українцями, то хоча б носіями змішаної ідентичності²⁷.

²⁷ Kulyk V. Shedding Russianness, recasting Ukrainianness: the post-Euromaidan dynamics of ethnonational identifications in Ukraine, *Post-Soviet Affairs*, 2018.p.17.

Таблиця 1.2.

18

VOLODYMYR KULYK

TABLE 5
RESPONSES TO THE SURVEY QUESTION: 'DIFFERENT PEOPLE DEFINE THEIR NATIONAL BELONGING IN DIFFERENT WAYS. PLEASE TELL HOW EXACTLY YOU DEFINE YOUR NATIONALITY. GIVE ONE MOST IMPORTANT ANSWER' (%)

Define nationality by:	2012				2014			
	Russian-speakers				Russian-speakers			
	All resp. (N = 1922)	All (N = 681)	West and Centre (N = 111)	East and South (N = 570)	All resp. (N = 2027)	All (N = 809)	West and Centre (N = 166)	East and South (N = 643)
Nationality of my parents (or one of my parents)	75.3	70.3	76.8	69.1	63.9	63.2	57.3	64.8
Country I live in	16.4	15.5	21.4	14.2	24.4	20.3	31.1	17.5
Language I speak	4.5	9.0	0.9	10.5	6.0	10.9	4.9	12.4
My attitude toward this nationality	2.6	2.9	0.9	3.3	3.8	3.1	3.0	3.1
Other	0.1	0.1	0	0.2	0.1	0	0	0
Hard to say	1.2	2.2	0	2.6	1.7	2.5	0.7	2.2

Source: Kyiv International Institute of Sociology, February 2012 and September 2014.

Джерело: Volodymyr Kulyk. *Identity in Transformation: Russian-speakers in PostSoviet Ukraine*, Europe-Asia Studies. 2017

На питання «На чому ґрунтується вибір вашої національності?» (Таблиця 1.2) у 2012 році більшість російськомовних респондентів, не зважаючи на їх регіон проживання, вважали, що національність батьків це найважливіший індикатор ідентичності. У 2014 році, значна частина російськомовних громадян Заходу та Центру України почала вважати важливим індикатором країну, де вони проживають. Щодо російськомовних Півдня та Центру України, то респонденти обирали два варіанти: країну, де вони проживають, та мову власного спілкування. Ці результати демонструють вплив, передусім, війни на зміни розуміння російськомовними жителями питання національності.

В іншій статті Володимира Кулика, окрім результатів опитування КМІС у лютому 2012 та вересні 2014 додаються результати травня 2017 року²⁸. В Додатку Г у таблиці, на питання про національність, протягом

²⁸ Kulyk V. Shedding Russianness, recasting Ukrainianness: the post-Euromaidan dynamics of ethnonational identifications in Ukraine, *Post-Soviet Affairs*, 2018.p.19.

трьох років спостерігаємо тенденцію до збільшення ідентифікації як українець/українка і зменшення ідентифікації як росіянин/росіянка. Така тенденція присутня у всіх регіонах України. Також з 2014 по 2017 роки помітно зменшення змішаної ідентифікації на Сході та Півдні. На Додатку Д питання про ідентичність є більш звуженим і можемо спостерігати, що значно зросла ідентифікація «повністю українець». Інші індикатори зменшилися у всіх регіонах впродовж 5 років. У Додатку Е на питанні мовної ідентифікації можемо помітити, що впродовж 5-ти років було значне зменшення російської мови (як рідної) на Півдні та Сході держави, навіть враховуючи можливу статистичну похибку в підрахунку. Завдяки даному падінню російської мови в регіонах і в цілому в країні можемо помітити зростання української мови та змішаної (української та російської мов). Попри це результати ще не слугують основним показником мовної практики на південно-східних теренах, адже потрібно пам'ятати, що для респондентів регіону, питання «рідної мови» є фактором більше національної ідентифікації, що показали попередні результати.

Таблиця 1.3.

Table 4. Responses to the question “Different people determine their national belonging differently. Please tell how you determine your nationality. Give one most important answer” for all respondents and separately for those who have indicated their nationality as Ukrainian and Russian, respectively (KHS surveys of February 2012, September 2014, and May 2017; in percent).

	2012			2014			2017		
	All	Ukrainian nationality	Russian nationality	All	Ukrainian nationality	Russian nationality	All	Ukrainian nationality	Russian nationality
By nationality of my parents (or one of my parents)	76.1	75.6	77.2	64.0***	63.8***	74.2	68.2*	67.7	78.1
By the country I live in	16.5	19.3	3.6	25.8***	28.7***	5.3	24.5	26.7	3.5
By the language I speak	3.8	2.1	13.2	4.9	2.5	15.9	2.7**	1.8	8.8*
By my attitude toward this nation	2.4	1.9	4.1	3.3	3.2*	2.3	2.8	2.7	1.8
Other	0.2	0.1	0.5	0.1	0.1	0	0.5	0.1	1.8
Hard to say	1.0	0.9	1.4	1.9	1.5	2.3	1.3	0.1	6.1

Note: The difference from the value of the same characteristic for the previous survey is significant at: * $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$.

Джерело: Volodymyr Kulyk. Shedding Russianness, recasting Ukrainianness: the post-Euromaidan dynamics of ethnonational identifications in Ukraine. 2018

Таблиця 1.3. Демонструє сприйняття питання національності етнічними українцями та росіянами. Єдині значні коливання, які можемо тут помітити, це зміни трактування «національності» етнічними українцями як країни, в якій проживають. Можливо аспект патріотизму та консолідації в 2014 українців вплинув на дані результати. Також з 2014 року етнічні росіяни менше почали сприймати розуміння «національності» виключно в мовній площині.

Таблиця 1.4.

Table 5. Responses to the question “Why is it this language that you consider native? If it is difficult for you to indicate just one reason, please choose several but no more than three reasons which are most important to you” for all respondents and separately for those who have indicated their native language as Ukrainian and Russian, respectively (KIIS surveys of February 2012, September 2014, and May 2017; in percent).

This is the language	2012			2014			2017		
	All	Ukrainian nat. lang.	Russian nat. lang.	All	Ukrainian nat. lang.	Russian nat. lang.	All	Ukrainian nat. lang.	Russian nat. lang.
Of my parents (or one of the parents)	68.6	77.5	58.1	65.5*	74.4	43.0***	70.1**	73.9	58.1**
Of my nationality	29.1	39.4	10.6	30.7	40.5	4.6**	22.6***	29.1***	3.8
Of my country	26.8	36.8	3.5	37.7***	53.2***	5.7	30.0***	39.0***	1.9**
In which I think	16.3	11.6	32.1	17.6	10.7	35.4	17.4	10.4	36.9
Which I normally use	25.3	15.0	39.9	31.6***	16.3	60.0***	15.6***	9.6***	29.7***
Which I know best	10.7	6.0	23.4	11.8	5.6	30.1*	9.9	5.2	27.4
Which I love most	6.9	7.8	7.3	7.0	8.9	5.2	6.1	7.3	4.6
Which I first learned as a child	16.0	12.1	24.1	10.4***	8.1**	17.9*	16.2***	10.3*	38.4***
Other	0.6	0.4	0.5	0.2	0.1	0.2	0.8	0.4	0
Hard to say	1.5	0.6	0.2	1.1	0.1	0.2	0.9	0.6	0.4

Note: The difference from the value of the same characteristic for the previous survey is significant at: * $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$.

Джерело: Volodymyr Kulyk. Shedding Russianness, recasting Ukrainianness: the post-Euromaidan dynamics of ethnonational identifications in Ukraine. 2018

В Таблиці 1.4 бачимо відповіді на питання «Чому саме цю мову ви вважаєте рідною?» Різниця між носіями української та російської рідної мови в даній таблиці полягає в тому, що україномовні спираються на мову своїх батьків та мову своєї держави. А для російськомовних важливішими факторами є зручність використання своєї мови та мови, яку вони вивчили першою в дитинстві.

Таблиця 1.5.

Table 6. Responses to the question “In what language do you usually communicate at home with your family?” for all respondents and separately for those who have indicated their native language as Ukrainian and Russian, respectively (KIIIS surveys of February 2012, September 2014, and May 2017; in percent).

	2012			2014			2017		
	All	Ukrainian nat. lang.	Russian nat. lang.	All	Ukrainian nat. lang.	Russian nat. lang.	All	Ukrainian nat. lang.	Russian nat. lang.
Only in Ukrainian	37.8	63.1	1.6	36.3	58.1*	2.5	35.8	51.2**	0**
Mostly in Ukrainian	12.8	17.6	1.4	12.5	18.7	0.5	13.8	18.8	1.5
Equally in Ukrainian and Russian	16.3	12.1	6.3	15.5	14.3	4.5	23.7***	21.1***	10.3**
Mostly in Russian	10.8	4.1	19.0	14.2**	6.2*	21.1	12.8	6.0	28.1
Only in Russian	21.1	2.6	69.7	20.5	2.1	69.9	12.9***	2.2	59.3**
In other language	0.8	0.3	1.9	0.2	0	0.5	0.3	0.1	0.4
Not applicable	0.2	0.1	0	0.3	0.4	0.2	0.3	0.5	0
Hard to say	0.1	0.1	0	0.5	0.3	0.7	0.3	0.1	0.4

Note: The difference from the value of the same characteristic for the previous survey is significant at: * $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$.

Джерело: Volodymyr Kulyk. Shedding Russianness, recasting Ukrainianness: the post-Euromaidan dynamics of ethnonational identifications in Ukraine. 2018

Питання в Таблиці 1.5 дає відповідь на проблематику застосування мови в домашніх умовах. За даними результатами, можемо сформулювати детальнішу картину використання мов на практиці, що не гарантує питання лише про рідну мову. Отож, можна стверджувати напевне, дивлячись на ці результати, що абсолютне застосування української мови та російської дещо зменшується. Починає наростати змішане використання мов громадянами України у побуті. І така зміна, поки не відомо, чи йде на користь використання української мови.

Гвендолін Сасс та Аліса Лакнер у спільній статті розглядає ситуацію української ідентичності, зокрема російськомовних громадян на прикладі регіону, який найбільше потерпів від подій 2014 року і продовжує потерпати надалі²⁹. Спираючись на результати власного Центру східноєвропейських та міжнародних досліджень (ZOiS), було отримано

²⁹ Sasse G. & Lackner A. War and identity: the case of the Donbas in Ukraine, *Post-Soviet Affairs*, 2018.p.18.

досить відмінні результати, які можна було очікувати. Дослідження проводилося 2016 року, опитування було чотиристороннім, в ньому брало участь населення підконтрольного Україною Донбасу (Донецької та Луганської областей), населення самопроголошених ЛДНР, внутрішньо переміщені особи в середині України, а також ті, хто виїхав з зони проведення бойових дій до Росії³⁰.

Рис. 1.1.

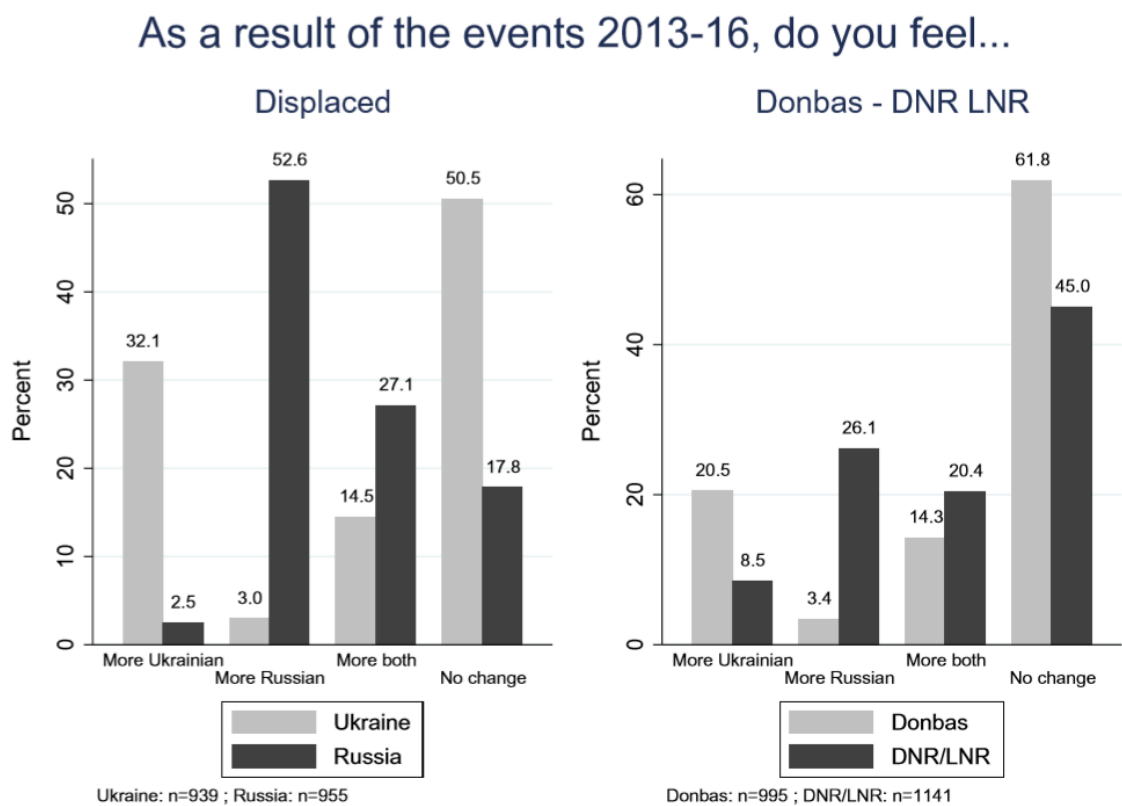

Figure 1. Reported change in personal identity as a result of the events of 2013–2016. Source: ZOiS survey 2016.

Джерело: Sasse G. & Lackner A. War and identity: the case of the Donbas in Ukraine. *Post-Soviet Affairs*. 2018.

Результати на Рис. 1.1 демонструють зміни особистої ідентичності чотирьох досліджуваних груп, внаслідок подій 2013-2016 років. Якщо

³⁰ Sasse G. & Lackner A. War and identity: the case of the Donbas in Ukraine, *Post-Soviet Affairs*, 2018.p.19.

обирати для аналізу спершу осіб, що проживають на території України та Росії, то помітимо, що особи, які проживають тепер в Росії, в абсолютній більшості почали ідентифікувати себе більше росіянами. Стосовно внутрішньо переміщених осіб, то вони так само в абсолютній більшості, але не відчули якихось змін в своїй ідентичності, але також помітно значний відсоток тих людей, що мають таке переконання про зміну ідентичності. Жителі окупованого та звільненого Донбасу не відрізняються категорично в особистій ідентифікації, вважаючи, що особливих змін вони ще не встигли зазнати.

Рис. 1.2.

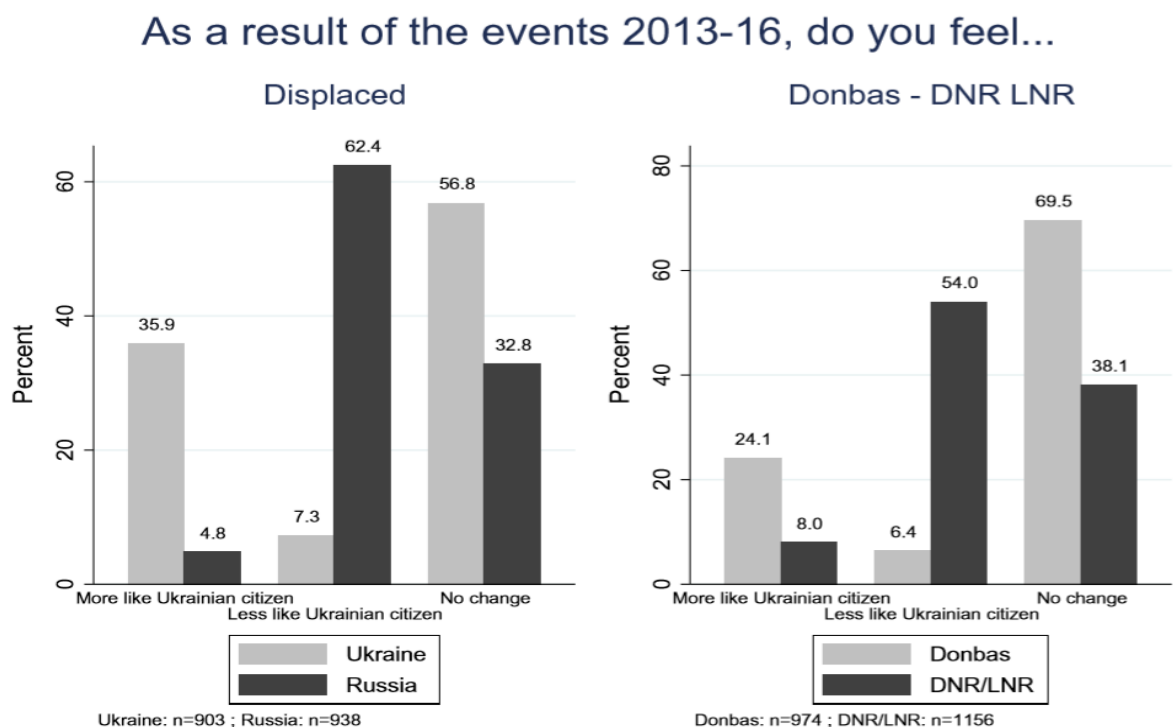

Figure 2. Reported change in the sense of being a Ukrainian citizen as a result of the events in 2013–2016. Source: ZOiS survey 2016.

Джерело: Sasse G. & Lackner A. War and identity: the case of the Donbas in Ukraine. Post-Soviet Affairs. 2018.

Рис.1.2 показує зміни в усвідомленні респондентів як українських громадян внаслідок подій 2013-2016 років. Очевидно, що значний відсоток

колишніх жителів Донбасу, що проживають в Росії, менше ідентифікують себе з українським громадянством. Жителі Донбасу, що переїхали на мирну територію України, в більшості не зазнали якихось змін в уявленні себе як українських громадян. Мешканці ОРДЛО в абсолютній більшості менше відчують себе громадянами України. А близько 70% внутрішньо переміщених осіб не відчули якихось змін. Авторки статті зазначають також, що найважливіший показник ідентичності для жителів звільненого Донбасу та внутрішньо переміщених осіб – це громадянство. А для мешканців ОРДЛО та для тих, хто виїхали до Росії, даною змінною для розуміння ідентичності є мова. Попри те, що українська мова там не користується сильною популярністю, змішаність мов є ознакою для респондентів української ідентичності³¹.

Отже, в науковому середовищі можна зустріти чимало різних досліджень та думок стосовно вивчення української ідентичності після 2014 року. Чимало науковців помічали, що в Україні з подіями 2014 року почала формуватися сильніша українська ідентичність, що підтверджують і соціологічні опитування³². До революції мовне питання розгойдували переважно політики, окрім них найактивніше підключалася до цього процесу Російська Федерація. В. Кулик зазначає, що чимало російськомовних громадян та росіян вважали себе дискримінованими в Україні, але це був абсолютно асиметричний погляд, адже російськомовні громадяни мали змогу повністю реалізувати себе і комфортно проживати в русифікованих містах України³³. Більшість іноземних і українських науковців продовжують

³¹ Sasse G. & Lackner A. War and identity: the case of the Donbas in Ukraine, *Post-Soviet Affairs*, 2018.p.15.

³² Pop-Eleches G. & Robertson G. B. Identity and political preferences in Ukraine – before and after the Euromaidan, *Post-Soviet Affairs*, 2018.p.1.

³³ Kulyk V. Identity in Transformation: Russian-speakers in PostSoviet Ukraine, *Europe-Asia Studies*, 2017.p.20.

поділяти мовну парадигму в Україні на три групи: українськомовні українці, російськомовні українці і (переважно російськомовні) росіяни³⁴. З тих даних, що розглядали на Донбасі, в перші роки війни зберігається змішана ідентичність і про це явище зазначають чимало фахівців³⁵. Окрім Донбасу в інших південно-східних областях відбувався спад визнання російської мови як єдиної рідної, або єдиної прийнятної для комунікацій. В даному випадку це досить показовий результат, адже для мешканців цих регіонів мова – це індикатор для трактування ідентичності.

1.2. Публічна дискусія навколо змін національної ідентичності російськомовних громадян

В світі існують багато історичних прикладів, які демонструють, наскільки важливу роль відіграють лідери думок в суспільстві. Публічний інтелектуал – це той діяч, який за визначенням А. Етціоні, висловлює свою позицію з приводу широкого спектра проблем, є, швидше, універсалом, ніж спеціалістом, переймається суспільно значимими питаннями та відверто висловлює свої погляди³⁶. В науковій роботі враховано висловлювання публічних інтелектуалів після 2014 року, що могло б стосуватися проблематики ідентичності українців. В питанні сприйняття Революції Гідності, більшість лідерів думок однаково вважають її певним каталізатором ціннісних змін в українському суспільстві. Переважно їхні погляди

³⁴ Kulyk V. Shedding Russianness, recasting Ukrainianness: the post-Euromaidan dynamics of ethnonational identifications in Ukraine, *Post-Soviet Affairs*, 2018.p.6.

³⁵ Shevel O. Towards new horizons in the study of identities in Ukraine, *Post-Soviet Affairs*, 2018.p.3.

³⁶ Василевська Т. Публічні інтелектуали: в пошуках призначення. *Наукові записки*. №1. с. 283.

відрізняються лише в окремому сприйнятті деталей, що пов'язані з подіями останніх років.

Для наукової роботи було обрано найбільш цікаві та корисні фрагменти висловлювань тих людей, які можна назвати публічними інтелектуалами в Україні і які тим чи іншим чином публічно висловлювали свої міркування стосовно ідентичності російськомовних громадян України та української ідентичності в цілому. Віталій Портников, український публіцист, який досить активно розмірковував стосовно того, що в Україні залишилося пострадянське мислення, тому, на його думку, національне питання в Україні залишається досі не вирішеним³⁷. Головне питання, в першу чергу, для України, на думку В.Портникова, це питання формування української ідентичності. Формування ідентичності, з погляду В.Портникова, є важливішим за економічні чи політичні реформи, адже саме це цивілізаційно відокремлює від ворожого впливу держави-агресора. Економічні реформи, чи якісь інші питання, є досить подібними у більшості країн, тому вони не є певною українською особливістю³⁸. Тобто, судячи з цих слів, формування ідентичності – це міцний фундамент державності, на якому українці зможуть в подальшому розбудовувати свою країну. В.Портников досить чітко розмежував розуміння політики пам'яті в державі. На його думку, коли ми намагаємося акцентувати увагу на абсолютно всій історії, не аналізуючи і не коментуючи ці події, то це називається інститут історії. Коли, ми намагаємось оповідати історію,

³⁷ Чи розділена ми нація? Забужко, Портніков, Дробович, Піскун у дискусії про соборність України. *YouTube*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=DZeTQSaoFt8&t=1s>. (01.12.2021)

³⁸ Українець - це не знак якості, - Портников. *YouTube*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=I6pVB8d9c2M&t=14s>. (01.12.2021)

віддаючи значну перевагу важливим подіям, з точки зору нашого народу, то це інститут національної пам'яті³⁹.

Оксана Забужко, українська письменниця, яка часто висловлювала свої погляди стосовно самоідентичності українців, висловлюючись, акцентувала увагу на відновленні української єдності. Забужко називає себе «соборною» і не вважає, що потрібно концентрувати увагу на ідентифікаторах «западєнці та східняки». Крім того письменниця вважає, що в кожному суспільстві існують свої «історичні вразливості», на які можна надавити, щоб здійснити розкол⁴⁰. Також О.Забужко зазначала, що в Україні має розвиватися українськомовний книжковий ринок, щоб витіснити в подальшому російський. Зрештою письменниця також вважає, що в Україні завжди мав бути (ще до війни) розвинутий інтелектуальний тижневик, який здатний об'єднувати в обговореннях українську інтелігенцію та середній клас по всій території України⁴¹. Позаяк, можна погодитися з авторкою стосовно викладених ідей і стосовно того, що для розвитку української ідентичності, безумовно, є важливим формування значного прошарку української інтелігенції та середнього класу. Можна зазначити, що середній клас, має відповідати цій класифікації не лише фінансово, але інтелектуально, на що, по суті, і вказує О.Забужко.

Лесь Подєрев'янський, український митець висловлював своє бачення «національної ідеї», менталітету українців і розвитку ідентичності з початку Євромайдану. На думку Подєрев'янського, Україна – це молода країна, що

³⁹ Чи розділена ми нація? Забужко, Портніков, Дробович, Піскун у дискусії про соборність України. *YouTube*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=DZeTQSaoFt8&t=1s>. (01.12.2021)

⁴⁰ Оксана Забужко про Донбас, Галичину, війну і «націоналіста» Медведчука. *YouTube*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=rjsw6Xg2riw>. (01.12.2021)

⁴¹ Чому всі війни виграють вчителі та священники | Оксана Забужко | Є СЕНС із Віталієм Гайдукєвичем. *YouTube*. URL: https://www.youtube.com/watch?v=sIUR_5CMmmo&t=7s. (Дата звернення: 20.11.2021)

почала формуватися з 2014 року, до того в ній була відображена лише певна «зовнішня атрибутика». Щодо історичного контексту, то митець зазначає, що історично в Україні ніколи не було еліти як такої і вона ставала зазвичай частиною російською чи польської еліти. Крім того, українці, зазвичай, сприймають критично будь-яку владу, оскільки протягом тривалого відрізка історії не мали власної державності⁴². Також Лесь Подерев'янський вважає, що основна причина в тому, що в Україні відбулося піднесення національної свідомості – це Путін. Крім того, митець наголосив про те, що в Кремлі обрали неправильну стратегію, адже «забравши Крим, вони втратили всю Україну»⁴³.

Останнім згадаємо Сергія Жадана, який сам родом із Донбасу та часто давав коментарі стосовно ідентичності свого регіону та впливу подій 2014 року на зміну ідентифікації своє малої Батьківщини. «У багатьох східняків, як мені видається, чи не вперше прорізалось ось це відчуття своєї країни, її окремішності, належності до неї. Хоча не в усіх, звісно»⁴⁴. Стосовно війни, то відомий автор не вважає, що вона несла об'єднавчий характер для всієї України: «Війна — це дуже дивна річ. Вона так і не стала війною для всієї країни. Частина громадян навчилася жити так, ніби війни немає. Хтось говорить про війну, хтось її ігнорує, хтось про неї нагадує, хтось перекладає

⁴² Фасе 2 фасе з Тетяною Даниленко: Лесь Подерев'янський, художник, драматург, письменник. *YouTube*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=bYBjyUkPoC0> (Дата звернення: 08.10.2021)

⁴³ Prime: Муждабаев. 17.12.18. Гость Лесь Подерев'янський. *YouTube*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=x8c-6aunFVM> (Дата звернення: 08.10.2021)

⁴⁴ Схід Сергія Жадана: письменник розмірковує про дитинство в Старобільську та ідентичність регіону. *Svoi.city*. 2019. URL: <https://svoi.city/read/history/36462/shid-sergiya-zhadana-pismennik-rozmirkovue-pro-ditinstvo-v-starobilsku-ta-identichnist-regionu> (Дата звернення: 08.10.2021)

провину на ту чи іншу політичну групу. Тому, як це не парадоксально, війна не стала тим чинником, який об'єднав би ціле суспільство»⁴⁵.

Тобто, якщо підсумувати, то українські публічні інтелектуали вбачають проблеми ідентичності переважно на історичному підґрунті. Щодо відмінностей, то вони знаходять відповідь в постколоніальному минулому України в складах різних імперій. Ментальне звільнення від такого минулого дасть можливість українцям об'єктивно подивитися і на власні недоліки. Україна має акцентувати свою увагу на історичних прикладах боротьби за незалежність, тим самим цементувати ідеологічно те, що ідея української державності не нова, її не сформували радянські чиновники, вона сформована раніше і покоління українців боролися за те, щоб утвердити ці ідеї державності на практиці. Також формування українського середовища, мусить мати якесь відображення в мас-медіа, фільмах, книгах, освіті та загалом культурі.

1.3. Основні змінні та показники вимірювання ідентичності

В роботі використовуються декілька змінних, серед них є залежна і незалежні змінні. В Навчальному посібнику Ю. Мацієвського і В. Лебедюка вказується, що «змінна – це будь-яке поняття (величина), яке може набувати різних значень, наприклад, «демократія», «економічний розвиток», «політична участь», «партійна система» тощо». Два основних різновидів змінних: незалежні і залежні. Незалежною називають змінну, яка впливає на певне явище. Залежна – це те явище (величина), яке перебуває під впливом

⁴⁵ Так само.

незалежної змінної⁴⁶. Залежною змінною в дослідженні слугуватиме «мова, якою респонденту зручніше розмовляти з інтерв'юером». За замовчуванням, в першу чергу, аналізуватимемо саме тих респондентів, які вказали російську мову як найбільш зручну для себе в спілкуванні з інтерв'юером. Далі оберемо незалежні зміни, які будуть слугувати індикаторами вимірювання ідентичності попередньо обраних російськомовних громадян. Отже, серед незалежних змінних варто виділити наступні:

- Оцінка статусу російської мови в державі;
- Ставлення до незалежності України;
- Трактування власної національної ідентичності.

Якщо говорити про мовне питання, то за минулими розділами чітко спостерігається тенденція, що чимало дослідників, незважаючи на те, чи вони іноземні, чи вітчизняні, обирають мову як один з основних всеохоплюючих індикаторів, що дає вичерпне окреслення політичної, культурної чи загалом світоглядної самоідентифікації людини. Проте, враховуючи досить великий об'єм досліджень на цю тему, спробуємо ввести новизну в загальний науковий дискурс, проаналізувавши ті показники, які не часто аналізувались раніше науковцями, і використаємо ще додатково нові змінні, які могли або спростувати, або підтвердити нашу гіпотезу.

Одна з них – «Ставлення до незалежності». В кейсі нашої держави це не менш чіткий показник для того, щоб дослідник міг зрозуміти, з чим фундаментально асоціює себе людина. Чи вона воліє бути частиною якоїсь імперії, мати власну маленьку автономію, або ж хоче бути громадянином незалежної держави. Таке питання дає можливість розуміти загальний світогляд респондента, на який нашаровуються як політичні симпатії, так і

⁴⁶ Мацієвський Ю. В. Лебедюк В. М. Як писати наукові роботи з політології?. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2015. URL: <https://eprints.oa.edu.ua/8540/pdf> (Дата звернення: 15.11.2021)

розуміння певних соціальних проблем в суспільстві, в якому вона перебуває. Часто старше покоління українських громадян, далеко не лише російськомовних, вбачає ядро багатьох проблем в тому, що державна структура, в якій вони жили до 1991 року, є вдалішим проектом, ніж сучасна незалежна Україна, тому питання про ставлення громадян до незалежності України було і є наразі актуальним питанням для вивчення дослідниками. Адже, незважаючи на ротацію еліт в державі, відносно молода незалежна держава мусить ґрунтувати свою ідеологію на фундаментально ціннісній основі.

Не менш важливим є наступний фактор, який розглянемо, це «національна самоідентифікація» через призму політичної ідентичності. Вікторія Стельмах визначила узагальнену дефініцію політичної ідентичності, спираючись на роботи вітчизняних та іноземних науковців через призму політичної соціалізації. За її визначенням, політична ідентичність особистості – це усвідомлення себе, своєї ролі і місця у політичному процесі.⁴⁷ З цього терміну випливає і поняття «національної ідентичності». Доречно буде додати дефініцію розуміння, що таке «політична нація». Як зазначає Михайло Степико, політична нація – є похідною від взаємодії трьох складових – етнічних спільнот, держави і громадянського суспільства. Українська політична нація є похідною від української національної ідеї, громадянського суспільства і соціальної держави⁴⁸. Себто, можна узагальнити це поняття так, як це описано Тетяною Саніною: «етнічна ідентичність, насамперед, асоціюється з культурними компонентами, з культурною ідентичністю, тоді як національна

⁴⁷ Стельмах В. Політична ідентичність і політична соціалізація. *Наукові записки. Серія Культурологія*. URL: <https://eprints.oa.edu.ua/1901/1/60.pdf> (Дата звернення: 29.11.2021)

⁴⁸ Степико М. Українська політична нація: проблеми становлення. URL: <https://drive.google.com/file/d/0Bycggf7sBTisUX2tGQ3drdTfrWm8/view?resourcekey=0-GB55kVWRmaL4QyyEHEAJDw> (Дата звернення: 29.11.2021)

ідентичність – з політичними, з політичною ідентичністю. Однак не варто забувати, що національна ідентичність, окрім політичної, також включає в себе і культурну – в дещо ширшому розумінні»⁴⁹.

Тобто, особа може відчувати певну емоційну прив'язаність до свого етнічного походження і вважати себе безпосередньою частинкою культурного середовища цього народу, але, наприклад, проживаючи в країні, де її народ не є титульною нацією, в політичному плані асоціювати себе саме з титульним народом країни, в якій перебуває, і пов'язує себе з «політико правовими» традиціями даної країни⁵⁰. Для наочності можна розглянути цілком реальний кейс. Умовний громадянин вірменської національності, в якого родина проживає в Україні декілька поколінь, може надалі зберігати емоційну близькість до свого корінного народу в рамках етнічної ідентичності, шануючи культуру і традиції. Але, проживаючи в Україні, даний громадянин живе політичним і суспільним життям саме цієї країни, сплачує податки, відвідує публічні заходи, акції тощо, користується виборчими правами для можливості впливати на політику в державі. Звісно перелік не є чітко регламентованим і вичерпним, але такі фактори політичної залученості на будь-якому рівні дають можливість задаватися питаннями, чи можна таку людину вважати політичним українцем, навіть якщо він послуговується в комунікації з іншими громадянами, скажімо, російською мовою.

⁴⁹ Саніна Т. Дослідження національної та етнічної ідентичності: теоретичний огляд. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/7764/Sanina_Doslidzhennya_natsional%27noyi_ta_etnichnoyi.pdf?sequence=1&isAllowed=y (Дата звернення: 29.11.2021)

⁵⁰ Так само.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ЗМІН ІДЕНТИЧНОСТІ РОСІЙСЬКОМОВНИХ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ

2.1. Емпіричний аналіз думки російськомовних громадян у ставленні до незалежності України та власної національної приналежності

Всі дані для аналізу взяті з Національного банку соціологічних даних, який створений Київським міжнародним інститутом соціології і Центром «Соціальні індикатори» у співробітництві з Києво-Могилянською академією за грантом Міжнародного фонду «Відродження». Безпосередньо ті дані, які використовуватимуться в дослідженні, бралися з бази КМІСу задля того, щоб забезпечити репрезентативність та краще сприйняття наявних результатів.

Розуміння такого фактору, як ставлення до незалежності є одним з яскравих чинників демонстрації приналежності громадян України до своєї держави, що, відповідно, дасть можливість прояснити загальну картину ідентичності російськомовних громадян України в зазначений період.

Для визначення ставлення до незалежності України, бралися результати наступних років: 2006, 2007, 2016 та 2017. Це пов'язано з наявністю досліджень, які є у вільному доступі. Проте цього достатньо, щоб прослідкувати загальні зміни після 2014 року. Статистична похибка вибірки в усіх роках (з ймовірністю 0,95 і за дизайн-ефекту 1,5) не перевищує: 3,3% для показників близьких до 50%; 2,8% - для показників близьких до 25%; 2,0% - для показників близьких до 10%; 1,4% - для показників близьких до 5%.

Метод: особисте інтерв'ю за місцем проживання респондента⁵¹. Також, варто зазначити, що в 2016 і 2017 роках в опитуванні не брали участь жителі окремих регіонів Донецької і Луганської областей, а також АР Крим.

Рис. 2.1.

Якби референдум про незалежність України був сьогодні, як би Ви проголосували? (жовтень 2006)

У розрізі мовного використання респондентів*

■ За акт про незалежність ■ Проти акту про незалежність ■ Не брав би участі у референдумі ■ ВАЖКО СКАЗАТИ

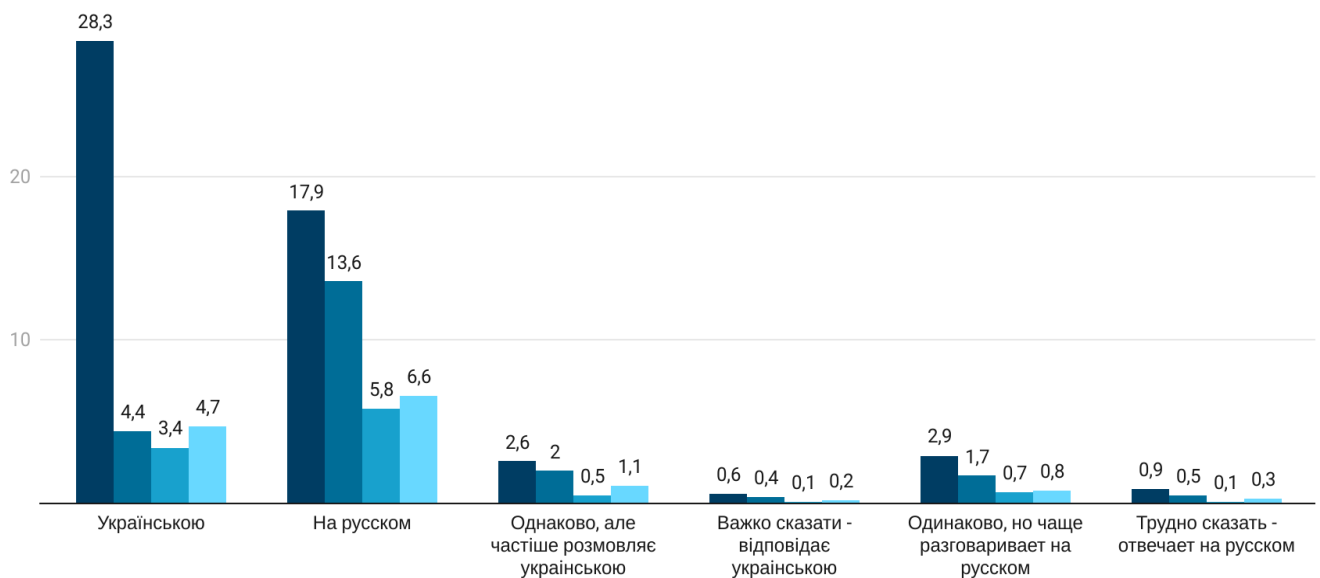

Chart: Yevhen Synchuk • Created with Datawrapper

Джерело: Розроблено автором на основі даних КМІС жовтень 2006. Незалежність України. Національний банк соціологічних даних. Київський архів.

Проаналізувавши результати опитування у 2006 році, бачимо, що підтримка незалежності серед російськомовного населення не є такою очевидно, як серед українськомовних респондентів і чітко відображається роздвоєння позиції російськомовних громадян.

⁵¹ Незалежність України. Національний банк соціологічних даних. Київський архів. URL: <https://ukraine.survey-archive.com/data#user-research@action=catalog¶ms=-39450891032> (Дата звернення: 02.09.2021)

Рис.2.2.

Якби референдум про незалежність України був сьогодні, як би Ви проголосували? (вересень 2007)

У розрізі мовного використання респондентів*

■ За акт про незалежність ■ Проти акту про незалежність ■ Не знаю, не думав про це ■ Інше

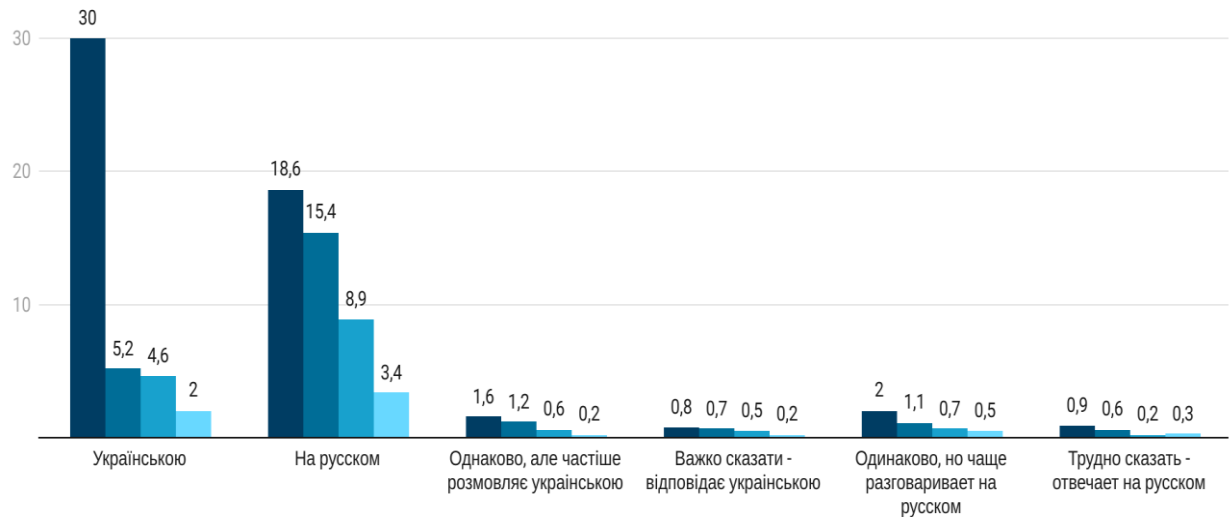

Chart: Yevhen Synchuk • Created with Datawrapper

Джерело: Розроблено автором на основі даних КМІС вересень 2007. Незалежність України. Національний банк соціологічних даних. Київський архів.

В наступному році практично всі основні показники, як і в українськомовних, так і в російськомовних респондентів зросли. Більше того, різниця між показником підтримки і не підтримки незалежності серед російськомовних громадян почала зменшуватися.

Через два роки після Революції Гідності найбільш показовим явищем стало те, що на 10% опустився показник антипідтримки незалежності серед російськомовних респондентів. Також, хоч не кардинально, але стабільно збільшується показник підтримки незалежності російськомовними громадянами.

Рис. 2.3.

Якби референдум про незалежність України був сьогодні, як би Ви проголосували? (травень 2016)

У розрізі мовного використання респондентів*

■ За акт про незалежність ■ Проти акту про незалежність ■ Не брав би участі у референдумі ■ ВС/ВВ

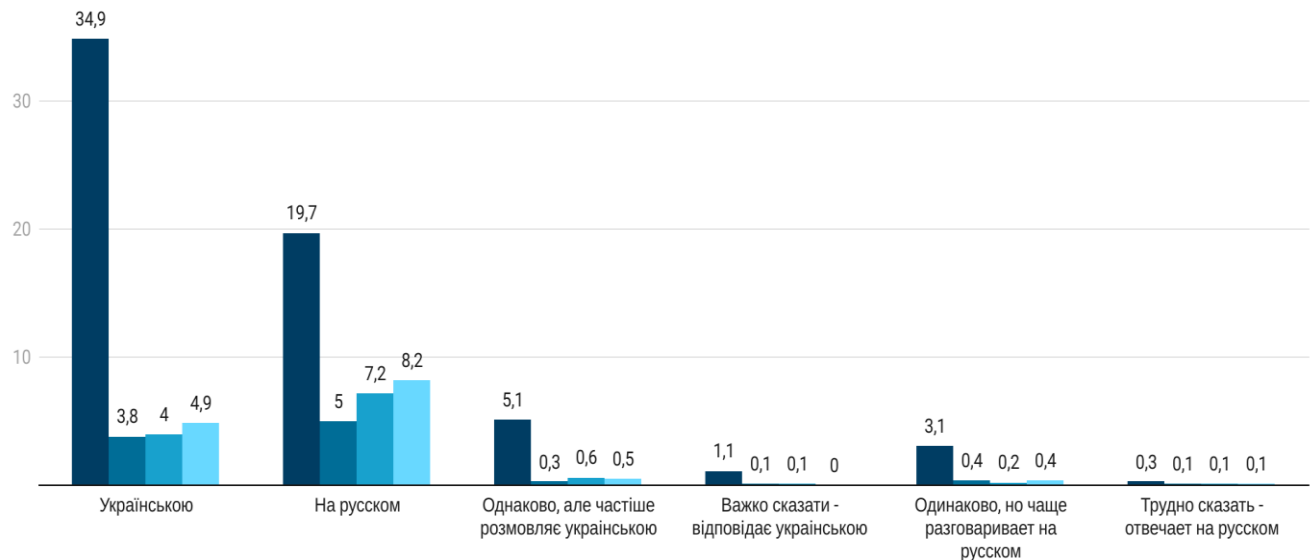

Chart: Yevhen Synchuk • Created with Datawrapper

Джерело: Розроблено автором на основі даних КМІС травень 2016. Незалежність України. Національний банк соціологічних даних. Київський архів.

Крім того, ці респонденти почали більше уникати прямої відповіді, обираючи інші варіанти. Очевидно, що на ці результати генерально вплинула відсутність респондентів з ОРДЛО та Криму, проте натомість можемо спостерігати за змінами, які відбуваються серед російськомовної групи на території, підконтрольній Україні, адже ці люди вже прожили певний час в постмайданній країні і тому дуже важливо промоніторити, наскільки на них впливає наявна суспільно-політична та економічна парадигма нової української реальності.

Рис. 2.4.

Якби референдум про незалежність України був сьогодні, як би Ви проголосували? (травень 2017)

У розрізі мовного використання респондентів*

■ За акт про незалежність ■ Проти акту про незалежність ■ Не брав би участі у референдумі ■ ВС/ВД

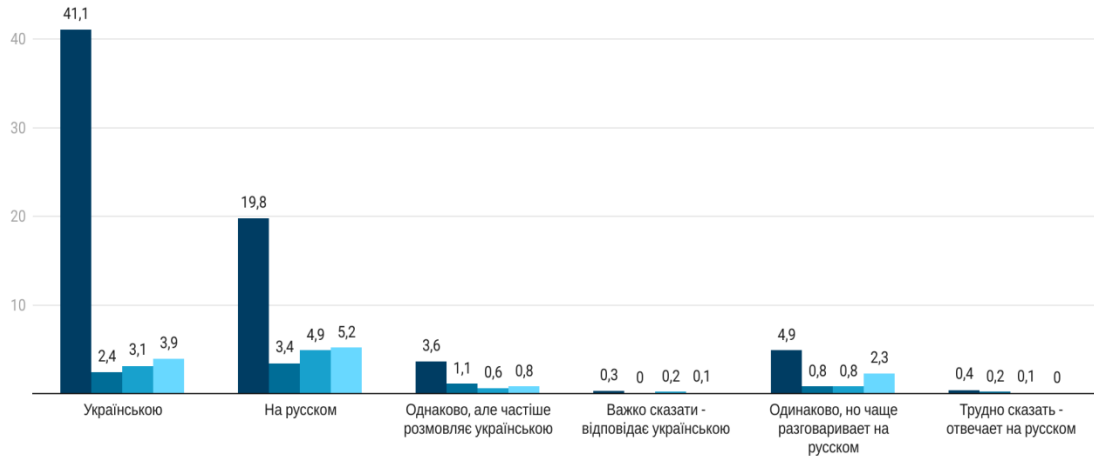

Chart: Yevhen Synchuk • Created with Datawrapper

Джерело: Розроблено автором на основі даних КМІС травень 2017. Незалежність України. Національний банк соціологічних даних. Київський архів.

В наступному 2017 році українськомовні та російськомовні практично в унісон зменшили своє негативне ставлення до російської мови. Причому позитивне ставлення до незалежності в українськомовних громадян значно зросло в порівнянні з попереднім роком, а в російськомовних не зазнало змін.

Окрім того, було вирішено детальніше проаналізувати ситуацію в регіонах України окремо по областях. Для цього було обрано результати соціологічних досліджень Київського міжнародного інституту соціології (КМІС) 2007 та 2017 років. Таким чином, в розрізі декади, розглянемо, як змінювалося ставлення до незалежності України в регіонах, які за останнім переписом населення 2001 року і за новішими показниками є найбільш російськомовними в Україні.

У 2007 році російськомовні респонденти досить відрізнялись в поглядах, щодо незалежності України, 40% (18,6% за загальною вибіркою*) респондентів підтримали б незалежність України, натомість третина

респондентів (15,4% за загальною вибіркою*) виступила проти незалежності, а решта – не визначились. У 2017 році майже 60% (19,8% за загальною вибіркою*) російськомовних респондентів підтримали б незалежність, 10% (3,4% за загальною вибіркою*) висловилися проти, а решта респондентів не відповіли, або відповіли, що не пішли б на вибори.

Також було проаналізовано результати по макрорегіонам.

- Центр – (Київська, Житомирська, Чернігівська, Сумська, Полтавська, Черкаська, Кіровоградська, Хмельницька).
- Південь – (Одеська, Миколаївська, Херсонська, Запорізька, дніпропетровська, АР Крим).
- Схід – (Харківська, Донецька, Луганська).

Західні області не бралися до уваги, через незначну кількість російськомовних респондентів.

Рис.2.5.

**Якби референдум щодо незалежності України був сьогодні, як би Ви проголосували?
(вересень 2007)**

*Серед російськомовних респондентів та за регіоном проживання**

Chart: Yevhen Synchuk • Created with Datawrapper

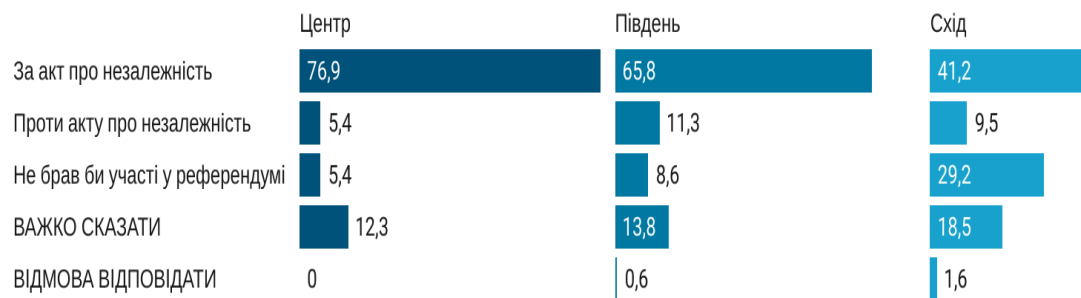
Джерело: Розроблено автором на основі даних КМІС вересень 2007. Незалежність України. Національний банк соціологічних даних. Київський архів.

Нагадаємо, що східні регіони досить складно аналізувати повторно, тому за 2017 рік враховуватимуться виключно нині підконтрольні Україні частини

Донецьких та Луганських областей. Тому макрорегіон «Схід» представлені ОРДЛО та Харківською областю.

Рис.2.6.

Якби референдум щодо незалежності України був сьогодні, як би Ви проголосували? (травень 2017)

Серед російськомовних респондентів та за регіоном проживання*

Chart: Yevhen Synchuk • Created with Datawrapper

Джерело: Розроблено автором на основі даних КМІС травень 2017. Незалежність України. Національний банк соціологічних даних. Київський архів.

Такі показники зумовлені тим, що найбільш промислові і урбанізовані населенні пункти не знаходяться під контролем української влади, тому там не можуть бути проведенні опитування від українських груп, а без ОРДЛО вибірка респондентів і подальші результати будуть не точними і на них не можна буде опиратися при поясненні тих чи інших процесів в цих областях і на Сході в цілому. Проте, принаймні, стає можливим продемонструвати картину за 2007 рік, а в повному обсязі оцінити лише Харківську область та частину ОРДЛО. В Луганській та Донецькій областях у 2007 році ставлення до незалежності сильно відрізнялися від інших областей. В Луганській області 24,2% - за незалежність; 48,7% - проти незалежності. Донецька, 26% - за незалежність; 42,1% - проти незалежності. Тобто, як бачимо, в двох східних областях на момент 2007 року незалежність сприймалась не просто неоднозначно, а, переважно, негативно.

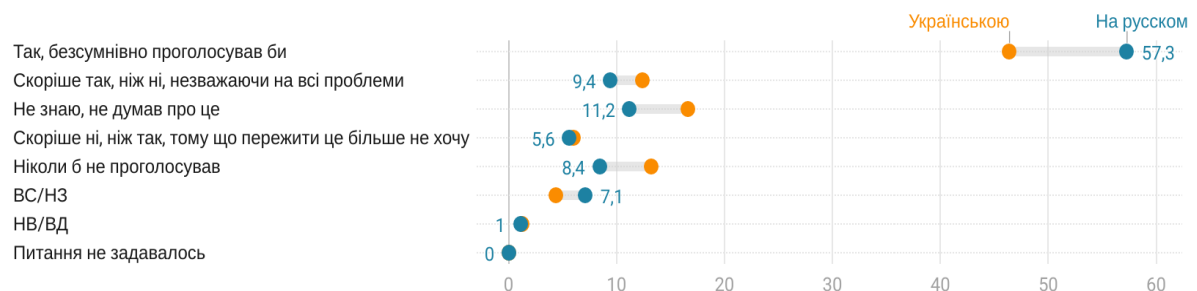
Швидше за все, певні економічні, політичні і особисті проблеми місцеві мешканці розцінювали так, ніби вони відбувалися внаслідок здобуття Україною незалежності, хоча це не було коренем проблем. Харківщина в 2007 році теж виступала проти незалежності, хоча в цьому випадку розрив не такий серйозний 35,4% - за, та 43% - проти. А вже 2017 році цей показник підтримки незалежності сягнув 79,4%. І це враховуючи той факт, що в згаданому регіоні в 2014 році досить сильні були сепаратистські настрої.

Центр України під час виборчих процесів з 2006 року, здавалося, давав свою підтримку переважно популістичним, або проєвропейським політичним партіям, чи окремим діячам. Це, здавалося, могло відобразитись і на самоідентифікації мешканців цього регіону. Але даний регіон виявився більш непередбачуваним, ніж є насправді. Загалом російськомовні жителі Центру продемонстрували досить проукраїнську позицію і ми визначили, внаслідок чого так відбулося. Крім того, навіть порівнюючи з україномовними громадянами, російськомовні більше підтримували незалежність.

Рис.2.7.

Якби референдум щодо незалежності був сьогодні, як би Ви проголосували? (вересень 2007)

Відповіді респондентів макрорегіону "Центр"

Порівняння респондентів окремих мовних груп поза загальною вибіркою*

Chart: Yevhen Synchuk • Created with Datawrapper

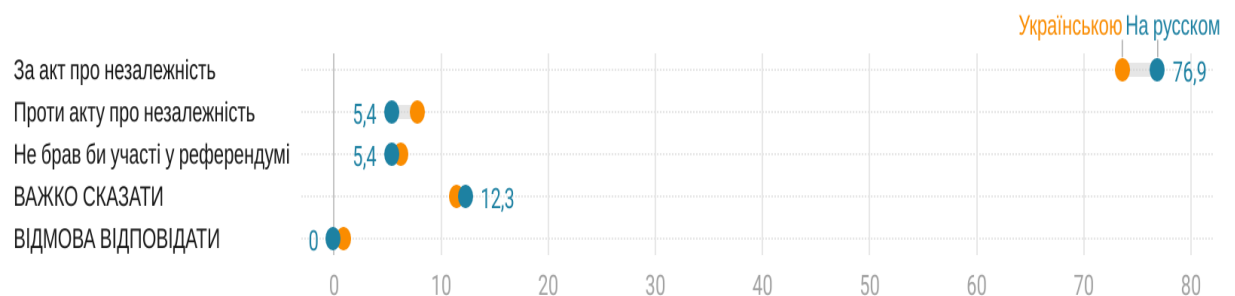
Джерело: Розроблено автором на основі даних КМІС вересень 2007. Незалежність України. Національний банк соціологічних даних. Київський архів.

В 2007 році 58,8% україномовних мешканців були за незалежність, а російськомовних було 66,7%. Україномовних громадян проти було 19,1%, а 14% проти серед російськомовних.

Рис.2.8.

Якби референдум щодо незалежності був сьогодні, як би Ви проголосували? (травень 2017)

Відповіді респондентів макрорегіону "Центр"

Порівняння респондентів окремих мовних груп поза загальною вибіркою*

Chart: Yevhen Synchuk • Created with Datawrapper

Джерело: Розроблено автором на основі даних КМІС травень 2017. Незалежність України. Національний банк соціологічних даних. Київський архів.

В 2017 році 73,6% україномовних громадян були за незалежність, а російськомовних - 76,9%. Проти акту проголошення незалежності відповідь отримано від 7,8% - україномовних і 5,4% - російськомовних. Тобто, навіть через 10 років разом з подіями 2014 у відсотковому значенні російськомовні були більш консолідовані навколо незалежності і менше демонстрували непідтримку.

Передусім ці показники пов'язані з тим, що більшість російськомовних респондентів центрального макрорегіону проживають у великих містах, насамперед, це Київ, а україномовні в невеличких містах та селах. Як

виявилось, урбанізованість – це не єдиний показник, на якому ґрунтується позитивна відповідь, адже значну роль відіграє і освіта респондентів. Більша кількість російськомовних громадян, що проживають в містах, мають вищу освіту, ніж українськомовні, які проживають в невеличких містечках, чи селах та мають різний рівень освіти: від середньої до вищої. Коректно зазначити, що не всі області Центру розглянуто в роботі, адже в деяких з них вибірка російськомовних респондентів була досить мізерною.

В столиці України в 2007 році 66,8% російськомовних респондентів підтримували незалежність України, проти - 14,7%, а в 2017 році цифра підтримки сягнула вже 74%, проти були 6,5%. Крім того, позитивний показник підтримки незалежності України серед російськомовних в Центрі формує саме столиця України, адже найбільше російськомовних респондентів були саме звідси. Опитування в Черкаській області демонструє найбільш неоднорідне ставлення до незалежності України. І це говорячи, виключно, про українськомовних респондентів, адже російськомовних була мінімальна кількість, тому їх аналіз не вплинув на результат. Отже, 46,6% українськомовних громадян у 2007 році підтримали незалежність, а 39,2% висловилися проти. В 2017 році 52,8% підтримали незалежність України, а проти було лише 3,9%. Причому, не відповіли, або відповіли, що не пішли б на вибори, 43,2% респондентів. Таке явище можна пояснити тим, що в 2007 році на Черкащині домінували, переважно, проросійські або популістичні партії. Після 2014 року проєвропейські сили стали користуватися набагато більшим авторитетом і витісняли проросійські. Інші області мали досить мізерну вибірку російськомовних респондентів (до 20 осіб), тому на результати вони впливають лише у випадку, якщо їх розглядати в сукупності, а не окремо по областях.

Щодо макрорегіону «Південь», то тут є наступні особливості. На відміну від східних областей, у 2007 році в Криму, на диво, більша частина російськомовних респондентів підтримувала незалежність України - 40,3%, проти 35,5%. Можливо цей показник не нівелює повністю російський міф про те, що більшість кримчан хотіли «руській мір», проте робить цю концепцію більш дискусійною. Шкода, звісно, що під час російської окупації справжню думку жителів півострова дізнатися не можливо. Одеська область “за”, або зберігає “нейтралітет” в ставленні до української незалежності. Така ситуація помітна і в 2007 і в 2017 роках. У 2007 році, 31,3% - за незалежність, 37% вказують на те, що “не знають, не думали про це”. У 2017 році більше половина, а саме 54,4% підтримали незалежність, а 33,2% не пішли б голосувати, або не дали чіткої відповіді. Респонденти Дніпропетровської області у 2007 році демонструють зіткнення між прихильниками та противниками незалежності, де з не значною перевагою перемагають перші - 41,1%. Третина – проти незалежності, ще третина – не дали чіткої відповіді. У 2017 році 67,4% чітко висловили підтримку незалежності України. Дніпропетровщину можна вважати найбільш «проукраїнською» областю Південної України. Можливо це пов’язано саме з тим, що багато добровольців було з цієї області, крім того найбільше загиблих внаслідок Російсько-українській війни були саме з Дніпропетровщині. В Миколаївській та Запорізькій областях подібна ситуація. В Херсонській області в 2007 році лише 15,3% респондентів були за незалежність, 70,2% були проти незалежності. В 2017 році вже 74,4% були за незалежність, а 17,2% проти. Дивуватися тут не варто, в обох цих роках вибірка була досить маленька, тому дані не репрезентативні.

Такі результати може пояснювати не лише втрата Україною територій на Сході та Півдні і, разом з тим, значною кількістю громадян, але й тим, що

внаслідок подій 2014 року серед російськомовних громадян відбувся ідеологічний злам, про який було зазначено в теоретичній частині.

Другий індикатор, через який визначалася ідентичність російськомовних громадян – це «національна ідентичність». Використовуватимемо результати досліджень КМІС з лютого 2006 по лютий 2017 року. Окрім того, проаналізуємо всі наявні дослідження КМІС у вільному доступі за 2014 рік, а саме за наступні місяці: лютий, вересень, жовтень, грудень, щоб визначити, які саме події 2014 року найбільше впливали на думку громадян. Статистична похибка вибірки (з ймовірністю 0,95 і за дизайн-ефекту 1,5) не перевищує: 3,3% для показників близьких до 50%; 2,8% - для показників близьких до 25%; 2,0% - для показників близьких до 10%; 1,4% - для показників близьких до 5%. Метод: особисте інтерв'ю за місцем проживання респондента⁵².

Рис. 2.9.

Ким Ви вважаєте себе за національністю? (лютий 2006)

У розрізі мовного використання респондентів*

Chart: Yevhen Synchuk • Created with Datawrapper

⁵² Національна ідентичність. *Національний банк соціологічних даних. Київський архів*. URL: <https://ukraine.survey-archive.com/data#user-research@action=catalog¶ms=35724896060> (Дата звернення: 02.09.2021)

Джерело: Розроблено автором на основі даних КМІС лютий 2006. Незалежність України. Національний банк соціологічних даних. Київський архів.

На рисунку спостерігаємо, що більше третини серед безпосередньо російськомовних громадян визначали свою національність, як росіяни. Проте майже дві третини вважають себе українцями.

Рис.2.10.

Ким Ви вважаєте себе за національністю? (лютий 2007)

У розрізі мовного використання респондентів*

Chart: Yevhen Synchuk • Created with Datawrapper

Джерело: Розроблено автором на основі даних КМІС лютий 2007. Незалежність України. Національний банк соціологічних даних. Київський архів.

В загальному показник в цьому році не відрізняється від попереднього, лише збільшилась кількість респондентів, які не окреслили себе виключно російськомовними і ідентифікували себе саме українцями.

Рис.2.11.

Ким Ви вважаєте себе за національність? (лютий 2008)

У розрізі мовного використання респондентів*

Chart: Yevhen Synchuk • Created with Datawrapper

Джерело: Розроблено автором на основі даних КМІС лютий 2008. Незалежність України. Національний банк соціологічних даних. Київський архів.

Лютий року 2008, показує, що вже очевидніше спостерігається збільшення різниці між російськомовними громадянами, які ідентифікують себе українцями, і росіянами, відповідно.

Рис.2.12.

Ким Ви вважаєте себе за національність? (лютий 2009)

У розрізі мовного використання респондентів*

Chart: Yevhen Synchuk • Created with Datawrapper

Джерело: Розроблено автором на основі даних КМІС лютий 2009. Незалежність України. Національний банк соціологічних даних. Київський архів.

У 2009 році, окремо самоідентифікація російськомовних громадян себе українцями збереглася на рівні попереднього року, проте незначних змін зазнав показник ідентифікації за ознакою російської національності.

Рис. 2.13.

Ким Ви вважаєте себе за національністю? (лютий 2010)

У розрізі мовного використання респондентів*

Chart: Yevhen Synchuk • Created with Datawrapper

Джерело: Розроблено автором на основі даних КМІС лютий 2010. Незалежність України. Національний банк соціологічних даних. Київський архів.

Найхарактерніше, що можна помітити у 2010 році, це те, що показник ідентифікації російськомовними себе росіянами продовжував зростати. Цікаво, що на момент проведення опитування відбувались підрахунки другого туру виборів президента України.

Рис. 2.14.

Ким Ви вважаєте себе за національність? (лютий 2012)

У розрізі мовного використання респондентів*

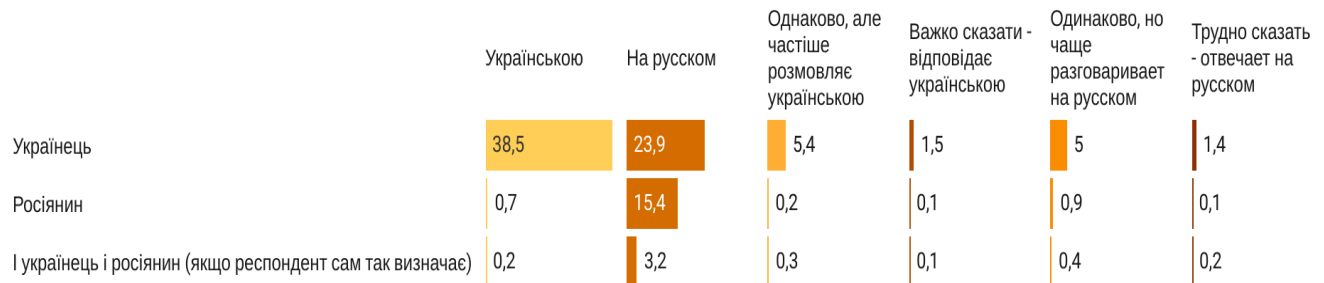

Chart: Yevhen Synchuk • Created with Datawrapper

Джерело: Розроблено автором на основі даних КМІС лютий 2012. Незалежність України. Національний банк соціологічних даних. Київський архів.

За 2011 рік питання не ставилось, або опитування неопублікували у відкритий доступ. Цікаво, що за президентства Віктора Януковича в 2012 році, національна самоідентифікація російськомовних себе українцями знизилась. Натомість збільшились інші два показники. Самоідентифікація себе росіянами, та змушена самоідентифікація. Визначення себе одночасно і українцями, і росіянами. Нагадаємо, 21 квітня 2010 було підписано «Угоду між Україною і Російською Федерацією з питань перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України», згідно з якою продовжується термін перебування Чорноморського флоту Росії в Севастополі на 25 років, до 2042 року, або як їх називали «Харківські угоди»⁵³. Україна взамін отримує знижку на російський газ. Себто на цей показник могла б вплинути яскрава проросійська політика Януковича на зовнішній арені.

⁵³ Договір Януковича і Медведєва про базування флоту до 2042 року. Текст документу. *Українська правда*. URL: <http://www.pravda.com.ua/articles/2010/04/22/4956018/> (Дата звернення: 05.12.2021)

Рис. 2.15.

Ким Ви вважаєте себе за національність? (лютий 2013)

У розрізі мовного використання респондентів*

Chart: Yevhen Synchuk • Created with Datawrapper

Джерело: Розроблено автором на основі даних КМІС лютий 2013. Незалежність України. Національний банк соціологічних даних. Київський архів.

В лютому 2013 року президентом ще був Віктор Янукович і спостерігаємо, що ситуація змінюється з точністю до навпаки. Російськомовні громадяни більше поинають себе відчувати українцями і менше росіянами, чи носіями змішаною ідентичності. Така зміна на 180 градусів може бути пов'язана не з конкретною політикою В. Януковича в цій сфері, а швидше з піднесенням суспільства після вдалого проведення Чемпіонату Європи з футболу – Євро-2012.

Рис. 2.16.

Ким Ви вважаєте себе за національність? (лютий 2014)

У розрізі мовного використання респондентів*

Chart: Yevhen Synchuk • Created with Datawrapper

Джерело: Розроблено автором на основі даних КМІС лютий 2014. Незалежність України. Національний банк соціологічних даних. Київський архів.

Лютий 2014 був найтрагічнішим періодом Євромайдану, в цей час загинуло найбільше протестувальників. Але слід зазначити, що на україномовних громадян це жодним чином не вплинуло, на відмінну від російськомовних, які почали менше себе ідентифікувати росіянами, а, відтак, більше українцями.

Рис. 2.17.

Ким Ви вважаєте себе за національність? (вересень 2014)

У розрізі мовного використання респондентів*

Chart: Yevhen Synchuk • Created with Datawrapper

Джерело: Розроблено автором на основі даних КМІС вересень 2014. Незалежність України. Національний банк соціологічних даних. Київський архів.

Вересень 2014 продемонстрував вкрай цікаві показники. Серед російськомовних різко впав показник ідентифікації – «українець»: майже на 10%. Натомість значно більше відсотків почав набирати показник змішаної україно-російської самоідентифікації. Це враховуючи й той факт, що попереднє опитування в лютому було останнє, в якому взяли участь всі регіони до окупації. Такі результати повертають нас до теоретичної частини, а саме, до теорій, які висловлювали Володимир Кулик і Ярослав Грицак. Нагадаємо В.Кулик зазначає, що після Майдану відбувся двоступеневий перехід спочатку до гібридної ідентифікації (переважно, україно-російської, а згодом до української ідентичності). А Я.Грицак вказує на певну «донбаську ідентичність», яка не є чітко українською чи російською.

Рис. 2.18.

Ким Ви вважаєте себе за національністю? (жовтень 2014)

У розрізі мовного використання респондентів*

Chart: Yevhen Sychuk • Created with Datawrapper

Джерело: Розроблено автором на основі даних КМІС жовтень 2014. Незалежність України. Національний банк соціологічних даних. Київський архів.

Вже через місяць ситуація дещо вирівнялась, збільшився на 5% показник української самоідентифікації російськомовних та зменшилися показники російської та змішаної самоідентифікації.

Рис. 2.19.

Ким Ви вважаєте себе за національність? (грудень 2014)

У розрізі мовного використання респондентів*

Chart: Yevhen Synchuk • Created with Datawrapper

Джерело: Розроблено автором на основі даних КМІС грудень 2014. Незалежність України. Національний банк соціологічних даних. Київський архів.

В грудні продовжує зростати показник української самоідентифікації серед російськомовних і падати показник російської самоідентифікації.

Рис. 2.20.

Ким Ви вважаєте себе за національність? (лютий 2015)

У розрізі мовного використання респондентів*

Chart: Yevhen Synchuk • Created with Datawrapper

Джерело: Розроблено автором на основі даних КМІС лютий 2015. Незалежність України. Національний банк соціологічних даних. Київський архів.

В лютому 2015 ситуація знову дещо видозмінюється і все стає навпаки. Українська самоідентифікація російськомовних громадян зменшується, а російська збільшується.

Рис. 2.21.

Ким Ви вважаєте себе за національністю? (лютий 2016)

У розрізі мовного використання респондентів*

Chart: Yevhen Synchuk • Created with Datawrapper

Джерело: Розроблено автором на основі даних КМІС лютий 2016. Незалежність України. Національний банк соціологічних даних. Київський архів.

В лютому 2016 ситуація знову стає протилежною. Українська самоідентифікація російськомовних громадян збільшується, а російська зменшується.

Рис. 2.22.

Ким Ви вважаєте себе за національність? (лютий 2017)

У розрізі мовного використання респондентів*

Chart: Yevhen Synchuk • Created with Datawrapper

Джерело: Розроблено автором на основі даних КМІС лютий 2017. Незалежність України. Національний банк соціологічних даних. Київський архів.

В лютому 2017 року, попри зменшення рівня української самоідентифікації серед російськомовних громадян, в загальному показники не демонструють надто різких коливань.

Отже, підсумовуючи даний розділ, варто вказати на декілька моментів. Щодо національної ідентичності, то до революції практично не спостерігалось кардинальних відмінностей, які пов'язані зі зміною національної ідентичності російськомовних мешканців. Якщо такі процеси і відбувалися, то пов'язані вони були з проросійською політикою В. Януковича. Після Революції Гідності ситуація почала змінюватися більш радикально. Російськомовні респонденти почали більше ідентифікувати себе українцями та менше росіянами. Проте впродовж 2014 року простежувалася невизначеність у питанні ідентичності.

2.2. Емпіричний аналіз ставлення російськомовних громадян до статусу російської мови в Україні

Мовний індикатор є одним з найважливіших аспектів для визначення рівня ідентичності. Позаяк, значна частина науковців та дослідників часто посиляються, в першу чергу, саме на такі показники. Для аналізу використаємо дослідження КМІСу за наступні роки: лютий 2010, 2013 та 2015; а також вересень та жовтень 2014 року. Серед всіх наявних даних у відкритому доступі – це найбільш вдалі терміни, під час яких проводилося опитування. Статистична похибка вибірки (з ймовірністю 0,95 і за дизайн-ефекту 1,5) не перевищує: 3,3% для показників близьких до 50%; 2,8% - для показників близьких до 25%; 2,0% - для показників близьких до 10%; 1,4% - для показників близьких до 5%⁵⁴.

Рис. 2.23.

Як Ви вважаєте, чи потрібно щоб російська мова мала статус другої державної в Україні? (лютий 2010)

У розрізі мовного використання респондентів*

За те, щоб російська мова була другою державною мовою України

Проти того, щоб російська мова була другою державною мовою України

Не брати участі у голосуванні

ВС/НВ

Chart: Yevhen Synchuk • Created with Datawrapper

Джерело: Розроблено автором на основі даних КМІС лютий 2010. Незалежність України. Національний банк соціологічних даних. Київський архів.

⁵⁴ Російська мова в Україні. Національний банк соціологічних даних. Київський архів. URL: <https://ukraine.survey-archive.com/data#user-research@action=catalog¶ms=-32817503368> (Дата звернення: 02.09.2021)

Як і очікувалося, більше третини російськомовних громадян підтримували статус російської, як другої державної мови у 2010 році. Ймовірно далось взнати те, що опитування проводилося на початку президентства Віктора Януковича, який паралельно із своєю опоненткою Юлією Тимошенко намагався під час своєї виборчої кампанії глобально розділити українських виборців і за мовною ознакою, а також, у випадку В.Януковича, консолідувати російськомовний електорат навколо своєї кандидатури, особливо у другому турі президентських виборів. Пізніше, швидше за все, спираючись на таку підтримку російськомовної групи населення, було створено «Закон Ківалова-Колесніченка».

Рис. 2.24.

Як Ви вважаєте, яким має бути офіційний статус російської мови в Україні? (лютий 2013)

У розрізі мовного використання респондентів*

...не має бути ані другою державною мовою, ані другою офіційною

... не має бути другою державною мовою, але може бути другою офіційною

...має бути другою державною мовою України

ВС

НВ

Chart: Yevhen Synchuk • Created with Datawrapper

Джерело: Розроблено автором на основі даних КМІС лютий 2013. Незалежність України. Національний банк соціологічних даних. Київський архів.

В лютому 2013 року досить суттєво на результати вплинув варіант відповіді щодо офіційного статусу російської мови, як певна «альтернатива» двом крайнім позиціям. Чимало російськомовних та навіть українськомовних респондентів більше зійшлися на цьому варіанті. Ймовірно цей варіант відповіді пов'язаний із Законом «Про засади державної мовної політики» № 5029-VI, або, як він ще відомий, «Закон Ківалова-Колесніченка»⁵⁵. Згаданий закон значно розширював використання регіональних мов. Прийняття такого законопроекту викликало невдоволення та протест у суспільстві. З 2018 року закон визнано неконституційним.

Рис. 2.25.

Як Ви вважаєте, яким має бути офіційний статус російської мови в Україні? (вересень 2014)

У розрізі мовного використання респондентів*

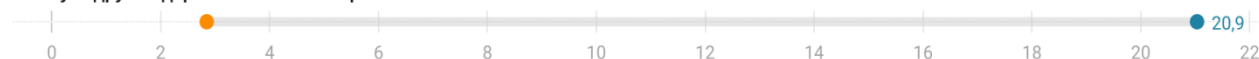
не має бути ані другою державною мовою, ані другою офіційною

не має бути другою державною мовою, але може бути другою офіційною

має бути другою державною мовою України

ВС

НВ

Chart: Yevhen Synchuk • Created with Datawrapper

⁵⁵ Закон України. Про засади державної мовної політики. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5029-17#Text> (Дата звернення: 05.12.2021)

Джерело: Розроблено автором на основі даних КМІС вересень 2014. Незалежність України. Національний банк соціологічних даних. Київський архів.

Цікавим є те, що у випадку, коли зацікавлення російськомовних громадян до російської мови як другої державної чи офіційної не змінилось, або навіть зменшилось, то українськомовні громадяни висловлювали більшу підтримку російській, як другій офіційній.

Рис. 2.26.

А якби зараз проходив референдум з питання, чи надати російській мові в Україні статус другої державної мови нарівні з українською, як би Ви вчинили? (жовтень 2014)

У розрізі мовного використання респондентів*

проголосували б за таке рішення,

проголосували б проти такого рішення

чи не брали б участі в такому референдумі?

ВС/НЗ

ВВ

Chart: Yevhen Synchuk • Created with Datawrapper

Джерело: Розроблено автором на основі даних КМІС жовтень 2014. Незалежність України. Національний банк соціологічних даних. Київський архів.

В порівнянні з лютим 2010 року, у жовтні 2014 рівень підтримки російськомовними громадянами російської мови як державної зменшився на

12%. Також більше російськомовних жителів уникали відповіді на це питання та виступали проти такого рішення.

Рис. 2.27.

Як Ви вважаєте, якою має бути державна політика стосовно російської мови в Україні? (лютий 2015)

У розрізі мовного використання респондентів*

Потрібно усунути з офіційного спілкування у всій Україні

Потрібно зробити другою офіційною мовою тільки в тих місцевостях де це необхідно

Потрібно зробити другою державною мовою України

ВС/НЗ

НВ

Chart: Yevhen Synchuk • Created with Datawrapper

Джерело: Розроблено автором на основі даних КМІС лютий 2015. Незалежність України. Національний банк соціологічних даних. Київський архів.

Через декілька місяців підтримка російської мови як другої державної серед російськомовних громадян кардинально знижується вдвічі. Натомість збільшується відсоток того, що для українськомовних та російськомовних компромісним варіантом міг бути статус другої офіційної в певних регіонах.

Отже, у висновку варто зазначити те, що, на жаль, не можливо визначити ставлення російськомовних громадян в наступні роки до скасування «Закону Ківалова-Колісніченка», адже так можна було б дізнатися, чи зберігалася тенденція бачення російської мови, як другої офіційної серед російськомовних громадян України надалі. Чітко можна сказати одне, що після Революції Гідності російська мова перестала в

суспільстві розглядатися як можлива державна і ця інформаційна бульбашка зникла із суспільного дискурсу. Проте відразу з'явилась альтернатива у баченні російської мови як регіональної і, як виявилось, чимало українськомовних громадян були не проти такої ідеї.

2.3. Політичні орієнтири російськомовних громадян до та після Революції Гідності

В останньому параграфі емпіричного розділу проаналізовані зведені результати відповідей російськомовних громадян за всіма трьома змінними які були використанні в роботі. За цими індикаторами ідентичності визначено найхарактерніші показники, які спостерігалися під час обробки результатів кожної зі змінних. В двох індикаторах ідентичності, а саме в ставленні до незалежності України і національної ідентичності проаналізовано на двох зведених графіках відразу за всі роки, які були згадані в роботі. Це було зроблено для визначення основних тенденцій в обраних часових рамках. Останній індикатор, а це оцінка статусу російської мови в державі, проаналізовано в розрізі саме тих дат, котрі були найбільше наближеними до подій Революції Гідності. Тобто, напередодні, під час і в наступних місяцях, щоб побачити безпосередній вплив Євромайдану, окупації Криму та Війни на Донбасі на ставлення російськомовних громадян, які проживають в Україні, до статусу російської мови в державі.

Рис. 2.28.

Якби референдум про незалежність України був сьогодні, як би Ви проголосували? (всі роки)

Відповіді російськомовних респондентів*

■ 2006 ■ 2007 ■ 2016 ■ 2017

За акт про незалежність

Проти акту про незалежність

Не брав би участі у референдумі/ Не знаю, не думав про це

Інше

Chart: Yevhen Synchuk • Created with Datawrapper

Джерело: Розроблено автором на основі даних КМІС. Незалежність України. Національний банк соціологічних даних. Київський архів.

На Рис. 2.28. спостерігаються дві основні закономірності. Перше, це те, що впродовж всього періоду, коли питання про ставлення до незалежності України ставилося в опитуванні, російськомовні громадяни повільно, але стабільно покращували своє ставлення до незалежності України. На графіку можемо побачити, що події 2014 року змогли стати ще додатковим каталізатором, який продовжив тенденцію до збільшення підтримки незалежності.

Другий момент є більш очевидним, адже українська криза, яка відбулася у 2014 році, сприяла зменшенню рівня антипідтримки незалежності України серед російськомовних громадян. Можна припустити, що цінність незалежності була переглянута частиною нашого суспільства, що й демонструють ці показники.

Рис.2.29.

Як Ви вважаєте, яким має бути офіційний статус російської мови в Україні? (лютий 2013 - вересень 2014)

Відповіді російськомовних респондентів*

Не має бути ані другою державною мовою, ані другою офіційною

Не має бути другою державною мовою, але може бути другою офіційною

Має бути другою державною мовою України

ВС

НВ

Chart: Yevhen Synchuk • Created with Datawrapper

Джерело: Розроблено автором на основі даних КМІС лютий 2013, вересень 2014. Незалежність України. Національний банк соціологічних даних. Київський архів.

Зазначений період найкраще підходить і за часовими рамками, і за постановкою питань для респондентів, адже в обох опитуваннях вони були сформовані однаково. На рисунку зображено спадання зацікавленості російськомовними громадянами у варіанті російської як другої державної мови та у варіанті другої офіційної мови. Проте більшість російськомовних респондентів на той час ще підтримували російську як другу державну, а з лютого 2015 року почали значно більше звертати увагу на російську вже як на другу офіційну мову.

Рис.2.30.

Ким Ви вважаєте себе за національністю? (всі роки)

Відповіді російськомовних респондентів*

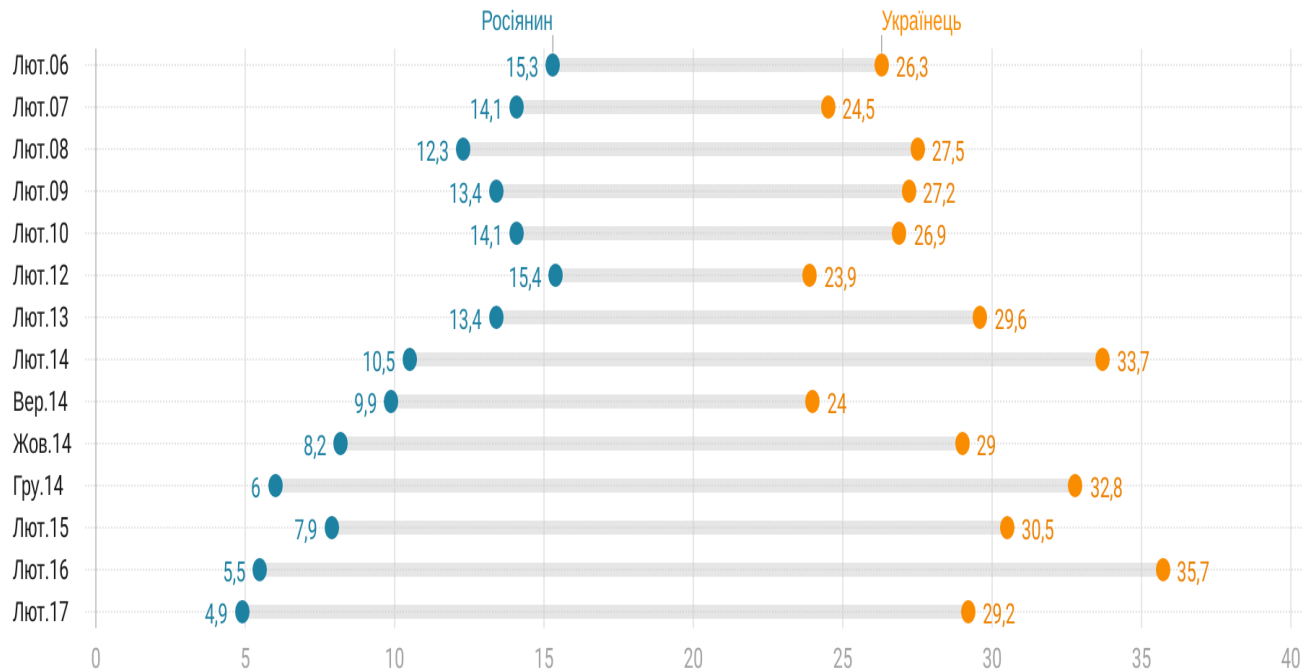

Chart: Yevhen Synchuk • Created with Datawrapper

Джерело: Розроблено автором на основі даних КМІС. Незалежність України. Національний банк соціологічних даних. Київський архів.

На Рис.2.30., спостерігаємо за тим, що до 2014 року серед російськомовних мешканців України чітко не відображалася конкретна національна ідентифікація. Тому, різниця між російською і українською національною ідентифікацією була не значна. З жовтневого опитування 2014 року показник російської національної ідентичності не перевищував 10%, а показник української ідентичності з певними коливаннями тримається третини від загальної вибірки респондентів.

Рис.2.31.

Ким Ви вважаєте себе за національність? (лютий + вересень 2014)

Відповіді російськомовних респондентів*

Українець

Росіянин

І українець і росіянин (якщо респондент сам так визначає)

Chart: Yevhen Synchuk • Created with Datawrapper

Джерело: Розроблено автором на основі даних КМІС лютий та вересень 2014. Незалежність України. Національний банк соціологічних даних. Київський архів.

Окремо варто звернути увагу на порівняння лютого та вересня 2014 року. Найбільшу цікавість викликає той факт, що у вересні різко впав показник української самоідентифікації серед російськомовних респондентів. Причому російська теж не зросла, але збільшився показник змішаної самоідентифікації. І це враховуючи, що в лютому 2014 році проводилось останнє опитування по всіх регіонах України, а у вересні повторне було без ОРДЛО та Криму. Тобто, з одного боку, показник російськомовних громадян зменшився і внаслідок цього, потенційно, мала би зменшитись кількість вороже налаштованих до Української держави людей. Проте цей показник повертає нас до теоретичної частини нашої роботи, а саме до того, що

українські науковці так чи інакше почали називати гібридною або новою ідентичністю.

ВИСНОВКИ

Досліджуючи індикатор «ставлення до незалежності», спостерігається поступове збільшення прихильності російськомовних мешканців до незалежності України і, водночас, різке падіння рейтингу противників української незалежності. Особливо цей показник понизився саме після Євромайдану. Ці результати дають можливість стверджувати, що, незважаючи на не значне зростання підтримка незалежності серед російськомовних респондентів, падіння антирейтингу підтримки незалежності свідчать, що російськомовні громадяни точно почали з більшою лояльністю ставитися до незалежності України, якщо її і безпосередньо не підтримувати.

Індикатор «ставлення до статусу російської мови» демонструє також цікаві показники. До Революції Гідності російськомовні громадяни України переважно підтримували статус російської мови як другої державної, а після Майдану обрали варіант офіційного статусу російської. Цікавим є те, що паралельно цей варіант активно підтримували і українськомовні громадяни України. Тобто в підтримці «офіційного статусу російської мови» обидві групи респондентів були максимально наближені одна до одної.

Щодо питання визначення національної ідентичності, то до 2014 року серед російськомовних мешканців України чітко не відображалася конкретна національна ідентифікація. Тому періоди президентств Віктора Ющенка і Віктора Януковича в цьому плані суттєво не відрізняються. В лютому 2014 року більше третини російськомовних від загальної вибірки респондентів ідентифікували себе українцями. А у вересні цей показник ідентифікації кардинально впав та дещо збільшився показник змішаної (україно-російської ідентичності). Для пояснення такої ситуації можна звернутися до раніше згаданих українських науковців, чий пояснення можуть краще розкрити суть таких показників. Володимир Кулик визначив, що після Революції Гідності утворилась гібридна ідентичність (особливо в південно-східних регіонах) як

перехідний етап до української, а Ярослав Грицак вказував на створення нової, окремої «донбаської ідентичності» як такої, що відрізняється від російської та української ідентичності. Тобто, можна стверджувати, що в цей період 2014 року, внаслідок Майдану, окупації Криму та війни на Сході серед російськомовних мешканців України відбувся певний ціннісний злам, що і відобразилося в результатах.

В цілому, якщо брати до уваги всі змінні, які використовувались в дослідженні, слід зазначити, що за всіма показниками суспільство стало більш консолідованим та об'єднаним. А також не спостерігається збереження сильної поляризованості за ціннісними елементами, що визначають ідентичність, як це можна бачити в опитуваннях для визначення електоральних вподобань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Василевська Т. Публічні інтелектуали: в пошуках призначення. *Наукові записки*. №1.
2. Вирський Д. Батьківщина. Енциклопедія історії України. Редкол.: В. А. Смолій та ін. *НАН України. Інститут історії України*. URL: <http://www.history.org.ua/?termin=Batkivschyna>
3. Галушко К. Нація. Енциклопедія історії України. Редкол.: В. А. Смолій та ін. *НАН України. Інститут історії України*. К., 2010. URL: <http://www.history.org.ua/?termin=Natsiia>
4. Грицак Я., Тимошенко Д. Зараз наступає кінець донбаської ідентичності *Радіо Свобода*. 2016. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/27691372.html>.
5. Договір Януковича і Медведєва про базування флоту до 2042 року. Текст документу. *Українська правда*. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2010/04/22/4956018/>
6. Закон України про засади державної мовної політики. *Міністерство культури України*. URL: http://mincult.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=244986901&cat_id=244950582
7. Закон України. Про засади державної мовної політики. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5029-17#Text>
8. Історична пам'ять. *Вікіпедія*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B0_%D0%BF%D0%B0%D0%BC%D1%8F%D1%82%D1%8C.
9. Киридон А. Політика пам'яті в Україні (1991–2015 рр.). *Україна–Європа–Світ*.

- 10.Кулик В. Націоналістичне проти радянського: історична пам'ять у незалежній Україні. *Historians*. 2012. URL: <http://www.historians.in.ua/index.php/en/istoriya-i-pamyat-vazhki-pitannya/379-volodymyr-kulyk-natsionalistychne-proty-radianskoho-istorychna-pamiat-u-nezalezhnii-ukraini>.
- 11.Мацієвський Ю. В. Внутрішній конфлікт чи прихована агресія: академічна дискусія і експертні оцінки війни на Донбасі. *Політичне життя*. 2019. №2. DOI: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2019.2.9>
- 12.Мацієвський Ю. В. Лебедюк В. М. Як писати наукові роботи з політології?. Острог: *Видавництво Національного університету «Острозька академія»*, 2015. URL: <https://eprints.oa.edu.ua/8540/>
- 13.Мацієвський Ю. Етнічний конфлікт – вивчений феномен? *Політичний менеджмент*. 2006. №4. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/9613>
- 14.Мацієвський Ю. Етнічність та конфлікт *Идентичность и толерантность в многоэтничном гражданском обществе*. 2004. URL: <https://eprints.oa.edu.ua/108/1/etnichnist.pdf>.
15. Нагорна Л. Ідентичність національна. Редкол.: В. А. Смолій та ін. *НАН України. Інститут історії України*. К., 2005. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Identychnist_nacionalna
- 16.Національна ідентичність. *Національний банк соціологічних даних. Київський архів*. URL: <https://ukraine.survey-archive.com/data#user-research@action=catalog¶ms=35724896060>
- 17.Незалежність України. *Національний банк соціологічних даних. Київський архів*. URL: <https://ukraine.survey-archive.com/data#user-research@action=catalog¶ms=-39450891032>

- 18.Оксана Забужко про Донбас, Галичину, війну і «націоналіста» Медведчука. *YouTube*. URL:
<https://www.youtube.com/watch?v=rjsw6Xg2riw>.
- 19.Попадинець О. В. Рідна мова: роздуми над поняттям *Наукові записки НаУКМА. Філологічні науки. Мовознавство*. 2012. №137.с. 45.
- 20.Російська мова в Україні. *Національний банк соціологічних даних. Київський архів*. URL: <https://ukraine.survey-archive.com/data#user-research@action=catalog¶ms=-32817503368>
- 21.Саніна Т. Дослідження національної та етнічної ідентичності: теоретичний огляд. URL:
http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/7764/Sanina_Doslidzhennya_natsional%27noyi_ta_etnichnoyi.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- 22.Стельмах В. Політична ідентичність і політична соціалізація. *Наукові записки. Серія Культурологія*. URL: <https://eprints.oa.edu.ua/1901/1/60.pdf>
- 23.Степико М. Українська політична нація: проблеми становлення. URL:
<https://drive.google.com/file/d/0Bycgf7sBTisUX2tGQ3drdTfrWm8/view?resourcekey=0-GB55kVWRmaL4QyyEHEAJDw>
- 24.Схід Сергія Жадана: письменник розмірковує про дитинство в Старобільську та ідентичність регіону. *Свои.city*. 2019. URL:
<https://svoi.city/read/history/36462/shid-sergiya-zhadana-pismennik-rozmirkovue-pro-ditinstvo-v-starobilsku-ta-identichnist-regionu>.
- 25.Українець - це не знак якості, - Портников. *YouTube*. URL:
<https://www.youtube.com/watch?v=I6pVB8d9c2M&t=14s>.
- 26.Чи розділена ми нація? Забужко, Портников, Дробович, Піскун у дискусії про соборність України. *YouTube*. URL:
<https://www.youtube.com/watch?v=DZeTQSaoFt8&t=1s>.

27. Чому всі війни виграють вчителі та священники | Оксана Забужко | Є СЕНС із Віталієм Гайдукевичем. *YouTube*. URL: https://www.youtube.com/watch?v=sIUR_5CMmmo&t=7s
28. Янковська Г. Державна та/або офіційна мови: ототожнення чи розмежування?. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/4063/1/%D0%94%D0%95%D0%A0%D0%96%D0%90%D0%92%D0%9D%D0%90%20%D0%A2%D0%90%20%D0%90%D0%91%D0%9E%20%D0%9E%D0%A4%D0%86%D0%A6%D0%86%D0%99%D0%9D%D0%90%20%D0%9C%D0%9E%D0%92%D0%98%20%D0%94%D0%95%D0%A0%D0%96%D0%90%D0%92%D0%9D%D0%90%20%D0%A2%D0%90%20%D0%90%D0%91%D0%9E%20%D0%9E%D0%A4%D0%86%D0%A6%D0%86%D0%99%D0%9D%D0%90%20%D0%9C%D0%9E%D0%92%D0%98.pdf>
29. Face 2 face з Тетяною Даниленко: Лесь Подерв'янський, художник, драматург, письменник. *YouTube*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=bYBjyUkPoC0>
30. Kulyk V. Identity in Transformation: Russian-speakers in Post-Soviet Ukraine, *Europe-Asia Studies*, 2017.
31. Kulyk V. Shedding Russianness, recasting Ukrainianness: the post-Euromaidan dynamics of ethnonational identifications in Ukraine, *Post-Soviet Affairs*, 2018.
32. Pop-Eleches G. & Robertson G. B. Identity and political preferences in Ukraine – before and after the Euromaidan, *Post-Soviet Affairs*, 2018.
33. Prime: Муждабаев. 17.12.18. Гость Лесь Подервянский. *YouTube*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=x8c-6aunFVM>.
34. Sasse G. & Lackner A. War and identity: the case of the Donbas in Ukraine, *Post-Soviet Affairs*, 2018.

35. Shevel O. Towards new horizons in the study of identities in Ukraine, *Post-Soviet Affairs*, 2018.

RUSSIAN-SPEAKERS IN POST-SOVIET UKRAINE

TABLE 1
RESPONSES TO THE SURVEY QUESTION: 'WHOM DO YOU CONSIDER YOURSELF PRIMARILY' (%)

	2006				2012				2014			
	Russian-speakers				Russian-speakers				Russian-speakers			
	All resp. (N = 1900)	All (N = 714)	West and Centre (N = 147)	East and South (N = 567)	All resp. (N = 1920)	All (N = 681)	West and Centre (N = 113)	East and South (N = 568)	All resp. (N = 2035)	All (N = 811)	West and Centre (N = 166)	East and South (N = 645)
Citizen of Ukraine	50.4	41.0	40.8	41.1	53.3	41.4	52.2	39.3	61.4	41.1	71.7	33.2
Resident of locality	24.7	24.5	33.3	22.2	27.8	28.5	21.2	29.9	20.7	30.1	12.0	34.8
Resident of region	9.7	12.5	7.5	13.8	9.1	14.4	6.2	16.0	8.8	14.5	5.4	16.9
Agent of Slavic unity	6.1	10.5	6.1	10.8	—	—	—	—	—	—	—	—
Resident of the post-Soviet space	—	—	—	—	3.1	6.5	7.1	6.3	3.1	5.9	4.2	6.4
European	1.6	2.1	1.4	2.3	2.6	2.8	5.3	2.3	1.1	1.2	0.6	1.2
Citizen of the earth	6.4	8.7	9.5	8.5	3.0	5.3	8.0	4.8	4.2	6.3	3.6	7.0
Other	0.3	0.4	0.0	0.5	—	—	—	—	—	—	—	—
Hard to say	1.2	1.1	1.4	0.9	1.2	1.2	0.0	1.4	0.8	0.9	2.4	0.5

Source: Hromadska Dumka, December 2006; Kyiv International Institute of Sociology, February 2012 and September 2014.

Джерело: Volodymyr Kulyk. Identity in Transformation: Russian-speakers in PostSoviet Ukraine, Europe-Asia Studies. 2017

RUSSIAN-SPEAKERS IN POST-SOVIET UKRAINE

TABLE 2
 RESPONSES TO THE SURVEY QUESTION: 'WHICH OF THE WORDS LISTED BELOW BEST CHARACTERISES YOU? IF IT IS HARD FOR YOU TO CHOOSE ONE, INDICATE A FEW BUT NOT MORE THAN THREE MAIN CHARACTERISTICS' (%)

	Ukraine				West + Centre		East + South	
	All (N = 2035)	Russian nationality (N = 211)	Russian-speakers (N = 811)	Russian-speakers (N = 166)	Ukrainian-speakers (N = 780)	Russian-speakers (N = 645)	Ukrainian-speakers (N = 76)	
Orthodox	26.2	26.5	26.9	23.5	24.7	27.8	30.7	
Man/woman	44.7	52.6	48.2	45.2	35.2	49.0	57.9	
Worker	4.8	5.7	5.4	1.8	3.2	6.4	3.9	
Soviet person	2.0	7.1	3.5	3.0	0.4	3.6	8.0	
Student	1.7	0.9	2.3	4.2	1.8	1.9	0.0	
Resident of my city/village	28.2	22.3	27.4	16.9	27.0	30.1	34.7	
Peasant	1.7	0.5	0.1	0.0	2.7	0.2	5.3	
Greek Catholic	2.4	0	0.2	1.2	5.8	0.0	0.0	
Ukrainian	47.1	8.5	22.6	35.5	68.5	19.3	73.3	
Intelligentsia	3.2	5.7	4.1	2.4	2.6	4.3	2.7	
Entrepreneur	0.6	1.4	0.7	0.0	0.4	0.9	0.0	
Nationalist	1.1	1.4	0.7	0.0	1.8	0.9	1.3	
Russian	3.4	28.4	8.6	6.0	0.0	9.3	0.0	
Resident of my region	16.1	20.4	20.5	7.8	13.5	23.8	6.7	
Pensioner	11.4	14.2	9.5	7.8	10.4	9.9	25.3	
European	1.6	2.4	1.5	0.6	1.4	1.7	0.0	
Patriot	7.3	2.8	5.3	7.2	9.5	4.8	14.7	
Unemployed	1.3	0.9	1.1	0.0	1.0	1.4	4.0	
Russian-speaker	3.9	15.6	8.6	10.8	0.1	7.9	0.0	
Non-believer	0.5	0.9	1.0	2.4	0.3	0.6	0.0	
Other	1.1	3.8	1.5	1.2	0.4	1.7	3.9	
Hard to say	1.1	1.9	0.7	0.6	1.8	0.8	0.0	

Source: Kyiv International Institute of Sociology, September 2014.

Джерело: Volodymyr Kulyk. Identity in Transformation: Russian-speakers in Post-Soviet Ukraine, Europe-Asia Studies. 2017

TABLE 3
RESPONSES TO THE SURVEY QUESTION: 'WHO DO YOU THINK BELONGS TO THE UKRAINIAN NATION?' (%)

	<i>All resp. (N = 2033)</i>	<i>Ukrainian nationality (N = 620)</i>	<i>Russian nationality (N = 211)</i>	<i>Ukrainian- speakers (N = 855)</i>	<i>Russian-speakers</i>		
					<i>All (N = 810)</i>	<i>West and Centre (N = 166)</i>	<i>East and South (N = 644)</i>
<i>The Ukrainian nation is:</i>							
All Ukrainian citizens regardless of their ethnic belonging, language they speak and cultural tradition to which they adhere and according to which they raise their children	43.3	43.8	46.0	41.1	44.8	39.5	46.1
Ukrainian citizens who are ethnic Ukrainians by their origin (have Ukrainians among their ancestors)	15.2	14.3	16.6	11.6	19.5	24.0	18.5
All ethnic Ukrainians regardless of their place of residence and citizenship	15.6	15.1	15.6	12.9	17.3	21.6	16.1
Ukrainian citizens (regardless of their ethnic belonging) who speak Ukrainian, adhere to Ukrainian national traditions and raise their children according to them	19.4	20.7	13.3	28.7	10.2	10.2	10.2
Other	0.4	0.2	1.4	0.2	0	0	0.9
Hard to say	6.1	5.9	7.1	5.6	4.8	4.8	8.1

Source: Kyiv International Institute of Sociology, September 2014.

Джерело: Volodymyr Kulyk. Identity in Transformation: Russian-speakers in PostSoviet Ukraine, Europe-Asia Studies. 2017

Table 1. Responses to the survey question "Whom do you consider yourself by nationality?" for all respondents and separately for those from the west/center and east/south regions (KIS surveys of February 2012, September 2014, and May 2017; in percent).

	2012			2014			2017		
	All	West + Center	East + South	All	West + Center	East + South	All	West + Center	East + South
Ukrainian	81.7	92.2	66.6	84.7 ^a	95.8 ^{***}	68.4	88.3 ^{**}	94.8	77.9 ^{***}
Russian	12.4	4.5	23.8	7.1 ^{***}	2.4 ^{**}	14.1 ^{***}	5.6	2.9	10.0 ^a
Both Ukrainian and Russian	4.1	2.1	7.1	6.5 ^{**}	1.3	14.5 ^{***}	3.9 ^{***}	1.2	8.3 ^{***}
Other	1.7	1.2	2.5	1.6	0.5	3.0	1.1	0.9	3.2
Hard to say	0	0	0	0	0	0	0.3	0.2	0.6

Note: The difference from the value of the same characteristic for the previous survey is significant at: ^a $p < 0.5$; ^{**} $p < 0.1$; ^{***} $p < 0.01$.

Джерело: Volodymyr Kulyk. Shedding Russianness, recasting Ukrainianness: the post-Euromaidan dynamics of ethnonational identifications in Ukraine. 2018

Table 2. Responses to the survey question "I would like you to answer one more question about your national belonging so that I could register it more accurately. This is related to the fact that some people consider themselves belonging to several nationalities at the same time. Please look at this card and tell which statement reflects more than the others your opinion about yourself" for all respondents and separately for those from the west/center and east/south regions (KIS surveys of February 2012, September 2014, and May 2017; in percent).

I consider myself	2012			2014			2017		
	All	West + Center	East + South	All	West + Center	East + South	All	West + Center	East + South
Only Ukrainian	67.8	87.2	39.5	72.8**	91.4**	44.6	81.5***	92.0	64.6***
Both Ukrainian and Russian but more Ukrainian	9.0	5.2	14.6	9.0	3.5	17.2	5.6***	3.2	9.2***
Equally Ukrainian and Russian	10.2	4.1	19.0	10.2	3.2	20.8	7.7**	2.3	16.7*
Both Ukrainian and Russian but more Russian	4.9	1.3	10.1	5.1	0.7	11.6	2.2***	0.7	4.5***
Only Russian	8.0	2.0	16.8	2.7***	0.9*	5.4***	2.5	1.2	4.8
Other response	0	0.1	0.0	0.3	0.3	0.4	0.4	0.6	0.1

Note: The difference from the value of the same characteristic for the previous survey is significant at: * $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$.

Джерело: Volodymyr Kulyk. Shedding Russianness, recasting Ukrainianness: the post-Euromaidan dynamics of ethnonational identifications in Ukraine. 2018

Table 3. Responses to the question “What language do you consider your native language?” for all respondents and separately for those from the west/center and east/south regions (KIS surveys of February 2012, September 2014, and May 2017, in percent).

	2012			2014			2017		
	All	West + Center	East + South	All	West + Center	East + South	All	West + Center	East + South
Ukrainian	50.8	83.0	23.6	60.8	84.6	25.4	68.3***	86.1	39.6***
Russian	23.9	6.9	48.4	21.6	6.0	44.7	12.9***	5.4	25.1***
Both Ukrainian and Russian	16.8	9.4	27.5	17.3	9.2	29.2	18.3	8.1	34.7**
Other	0.6	0.7	0.5	0.4	0.2	0.7	0.5	0.5	0.6

Note: The difference from the value of the same characteristic for the previous survey is significant at: * $p < 0.5$; ** $p < 0.1$; *** $p < 0.01$.